

БІБЛІОТЕКА
УКОВОГО ЧОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.

~~1834~~
II

~~23192/19~~

23192/19

Гр. Войнаков

В. ВИННИЧЕНКО.

ДІЗГАРМОНІЯ.

Видавництво

„Вік.“

06 10

Видавництво
„Вік.“

Українська бібліотека,
№ 19.

Гр. Войташевський
1907. Київ.

ДІЗГАРМОНІЯ.

10

Із

В. Винниченко.

ДІЗГАРМОНІЯ.

9734

Драматичні картини

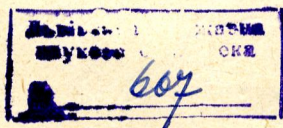
на 4 дії.

23192

У Києві, 1907.

WS(2-yu)5-662

Дієві особи.

Ольга.

Грицько—чоловік її.

Мартин.

Петро Іванович—брат Мартинів.

Софья Марковна—Мartiнова мати.

Лія.

Мазун.

Сашко.

Петрусь.

Департамент.

Конспіратор.

Васько.

Чиновник.

Пронирливий босяк.

П'яний босяк.

Запасний салдат.

Торговка.

Червоний дядько.

Хмурий дядько.

Шпиг.

Швець.

Кухарка.

Дядько в свиті.

Товариші

Грицька,

Ольги й

Мартина.

Дядько в чумарці.

Сивий поліцай.

Товстий поліцай.

Жвавий добродій.

Ліберал в котьолку.

Ліберал в ціліндрі.

Дядько з батогом.

Абрам.

Алексей.

Робітник з кров'ю на лиці.

Жандарський офіцер.

Жандарський вахмистр.

Робітники, студенти, гімназисти, хулігани, полі-
ція, дворники.

КАРТИНА ПЕРША.

По студентському вбрана кімната. По-під протилежними стінами два ліжка. Біля одного стіл, коло якого сидить Ольга, рахуючи прокламації. В задній стіні двері.

(В стіну недалеко дверей стукають. Ольга встает, виходить у сіни й вертається з Лією).

ОЛЬГА.

Ну?

ЛІЯ.

Нічого не взнала. Фу! чорт би їх побрав усіх, заморилась!... Конспіратора дома не застала, а Мазун і не заходив туди... На улицах маса хуліганів. Вони, як таракани, лазять тепер скрізь. Іду коло монопольки—стоять вони, багато. Рожі такі отчаяні, п'яні... „Эй!—кричу—будемъ битъ жидовъ?“

ОЛЬГА *(хмуро)*.

Божевільна!

ЛІЯ.

Пхі! Наплювать!... З ними треба, як з собаками: чим сміліще ти, тим вони трусливіші. Лаються. І сміються. „Тебя,—говорять,—первую будемъ битъ“... От ідіоти!. А ти що? Прокламації?... Це погромні?

ОЛЬГА.

Да. (*Роздратовано*). Але це просто паскудство! Це... Я нарешті візьму й спалю всі прокламації. Це—свинство! Ми сидимо цілу ніч, друкуємо... Робітники потребують бумажок, чорна сотня запружує город своїми прокламаціями, а ми... Ну, чого вони не приходять за ними?! Що це таке справді?..

ЛІЯ.

Не знаю... Вони повинні зараз прийти... Вони, мабуть.... Да! Ти знаєш? Забастовали звощики! Ні одного вже звощика... Ти була в городі? Замічательно дивний вид! Тихо, торжественно і при тому людно скрізь... У всіх рожі такі таїнственні, празничні... чекаючі... Козачня цілими бандами роз'їждає по улицах, на кожному углі купи городових... Видно, всі до чогось готуються... Гарно жить, Олька! Замічательно гарно тепер жить! Кипить все, дріжить, росте...

ОЛЬГА

(*хмуро, рахуючи прокламації*).

Як кому... Я, принаймні, не бачу нічого дуже гарного... Погроми, арешти...

ЛІЯ.

Брунда! Погрому не буде... А хоч і буде... Ну, що ж? Будемо битись... Та ні! Погрому не буде! Вони бояться... Цей страйк ошеломив їх...

Тепер вони уступлять... Кажуть, на днях виходить таки конституція... Це, розуміється, буде щось знамените...

ОЛЬГА

(одкидаючись на спинку стільця й безсило пускаючи руки).

Ні!... Хай йому чорт... Не можу...

ЛІЯ *(помовчавши).*

Що з тобою, Ольго?

ОЛЬГА.

Зо мною?... Хм... *(Мовчить)*. Я раз бачила, як хлопчики кинули в ставок мишу... Вона пацнулась далеко від берега і почала плисти... А був вітер і хвилі піднімались. Миша плила то в один бік, то в другий, то в третій і нарешті втопилась. *(Мовчить)*.

ЛІЯ *(здивовано).*

Ну?

ОЛЬГА.

Ну, і втопилась. Втопилась, мабуть, через те, що не бачила берега й не знала, куди їй саме плисти... Хоч і мала сили плисти...

ЛІЯ.

Нічого не розумію!

ОЛЬГА

(з нудьгою, потягуючись).

Я вроді цієї миші... Я маю сили, а не знаю, кудюю плисти. Нема у мене того погляду, що у других: окинути ним усе життя, міцно задержати, запекти в душі його картину і тоді гордо, на пам'ять плисти... Мені треба бачить берег, як тій миші. А хвилі не дають бачити... В душі, як на новій квартирі: і все наче є, і нічого на своєму місці не знайдеш... З того часу, як Грицька випустили з тюрми, все к чорту переплуталось, і я вже не знаю, як жити. Ідіотство просто!

ЛІЯ

(тихо, насторожено).

Ти не любиш його?

ОЛЬГА *(роздратовано).*

Ну, от! Я так і знала! Я так і знала, що ти це скажеш!.. Ну, чого... ну, чого б я не любила його? Того, що в його чехотка? Ну-да, він мені, як мужчина, не подобається; як мужчину—понимаєш: як мужчину!—я не виношу його, не можу, не маю права виносити... Але ж ви не маєте права казати, що я його не люблю. Не маєте! Це гидко, це мерзота! Коли чоловік і жінка не живуть з собою, як самець з самкою, то, значить, вони вже не можуть любити одне одного?.. Паскудство!..

ЛІЯ

(нахиливши голову).

Коли це естественно-необхідно, то...

ОЛЬГА.

Глупості! Зовсім не необхідно! Гидко і більше нічого. Люди роблять усякі гидоти й оправдуються необхідністю. Мене просто казить це... Ах, Ліє, ти не знаєш, як це дратує... Це доводить мене до чорт-його-зна чого. Я люблю його, люблю і більше нічого... І ніхто не має права навіть налякати мене, що я не люблю його. Навіть ти!

ЛІЯ.

Але ж ти сама мені...

ОЛЬГА.

Да, да! Я сама... Я сама тобі казала, що як мужчина—пойми ж ти, ради Бога!—як мужчина, він мені не подобається, але ж це не дає права говорити, що я його не люблю. Любов не в цих паскудних, животних відносинах... Ах, які люди паскудні, противні!

ЛІЯ *(з досадою).*

Я не розумію, чого ти хочеш! Ну, любиш, так чого ж у тебе все переплуталось? Мартин? Да?..

ОЛЬГА.

„Мартин, Мартин“!.. Що Мартин? З Мартином нічого не було й нема... Один тільки той раз я здуріла. Але це просто через те, що він, такий сильний, таким безсилим став... Да! Його сила притягує мене... Але що з того? Я знаю, що він грубий, здоровий скот і більше нічого... Хіба він може почувати щось ніжне? Чувственное животное!

ЛІЯ.

Він розумний.

ОЛЬГА.

О, да!

ЛІЯ.

І з сильною волею.

ОЛЬГА.

На великий жаль. І все-таки скот! І всі чоловіки мерзавці і скоти!

ЛІЯ.

Крім Грицька?

ОЛЬГА.

Глупо, Ліє... (*Мовчить*).

ЛІЯ.

Ти сьогодні в чудному настрою.

ОЛЬГА.

Е, Ліе! Цей настрій вже давно. (*Мовчить*).

ЛІЯ.

А Грицько де?

ОЛЬГА.

Не знаю... Ще зранку пішов кудись... Він усе ходить тепер і щось думає... (*Мовчить*). Я зовсім не думала, що все вийде так... (*Пауза*). Положим, я нічого не думала. Я, як та миша, плила до берега, який бачила. Це був випуск Грицька... Це був мій берег і я плила до його... А тепер... Куди далі?.. Ах, я знаю, що ти скажеш мені. Ти скажеш, що я не люблю Грицька, що мені скучно... І так далі. Можеш говорити...

ЛІЯ.

Я нічого тобі не говорю, одчепись ти од мене!

ОЛЬГА.

І через це, мовляв, ти повинна покинути його. Через те, що тобі огидливі, противні животні відносини, ти повинна кинуть людину, з якою ти жила чотири роки, душу якої ти вивчила, як свою, повинна зламати всякі обов'язки до цієї людини. Фу, паскудство!

ЛІЯ (з гнівом).

Ай ну! „Обов'язки, обов'язки“! Що значить обов'язки? Раз ти не можеш жити з ним повним, гарним життям, так ти маєш право кинуть його і зламати всякі твої обов'язки! Да!

ОЛЬГА (іронічно).

„Повним, гарним життям“... Де це те—„повне, гарне життя“? Ти бачила його?

ЛІЯ.

Я таки бачила його! А от ти з своїми обов'язками ніколи не побачиш його. Ти оплутала себе ними й ніколи не вилізеш. Все твоє життя є сплошний обов'язок!

ОЛЬГА.

Да! Життя є обов'язок! І ти сама живеш для обов'язків.

ЛІЯ.

Ну, пожалуста! Чорта з два! Я живу для життя, а не для обов'язків. Життя в самому процесі життя, а не в обов'язках. От-такі тіпи, як ти, начіпляють на себе всяких обов'язків і охкають і плентаються позаду... Жаліються, хникають... Хто тобі виноват? Скинь всі твої обов'язки і пливи собі... Тобі берег якийсь нужен...

ОЛЬГА.

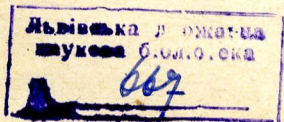
Да, берег, берег есть обов'язок...

ЛІЯ.

Ай ну! Ніяких берегів! Знаєш, куди пливеш? Ну, й пливи і наслаждайся тим, що пливеш, бо більше нічого нема. „Обов'язки“... Ого!.. Так я й покорюсь їм... Ну-ну!.. Ось пливу собі і все. І щастя житні в тому, що ти знаєш не тільки куди, але й як пливеш. От! Кожний взмах руки є життя. З якої ж статі я буду пропускать його, не іспользовавши?.. У тебе все вніманіє твоє обращено до берега... А у мене крім того на хвилі. Я пливу і люблюсь ними, я вибіраю кращі, борюсь з восторгом, бачу всі краски, тони... А тобі все це одна задержка од берега... Такі тіпи, як ти, не вміють жить... У вас нема вніманія к житні. Нема цього нового чувства, вніманія до кожного явленія життя, до кожної капельки тих хвиль, серед яких ви пливете... От! „Обов'язки, берег... Ах, ох, ой...“ Фе!.. Щоб я стала хникать? Ого! Не видно берега? Наплювать! Він повинен быть, мусить быть, до його все життя направляє... А я хочу жить, а не тільки махать руками... Нема вніманія у тебе! От ти спробуй розвити його в собі... і побачиш, що заживеш инакше й обов'язки не такі важкі стануть...

ОЛЬГА (з досадою).

Яке вніманіє? У всякого чоловіка є вніманіє, та який толк з того?

ЛІА.

От іменно, що не у всякого! У всякого вніманіє обращено тільки на берег. Всякий раз-у-раз же чогось од берега, од будущего, от там, мов, буде щось... „От скінчу курси“, „от поступлю на службу“, „от випустять з тюрми“... От той берег... І плавають од берега до берега все життя... І зовсім не догадуються, що це плавання і є ж життя... як і берег... Все є життя!.. І от це, що ми з тобою лаємся, і те, що ти любиш Грицька, і ці прокламації, й погром, і от той піджак, все... Треба тільки вніманія! А цього не у всякого є... *Такого* вніманія!

ОЛЬГА.

Ну, що ж... Ми люди прості. Не всім бути особеними, з новими чувствами.

ЛІА.

От це й погано, що ми іронізіруєм там, де треба гніватись і робить... Да! Це нове чувство, щоб ти знала! У мужика його нема, бо для цього треба багато думать і шукать... А йому нема коли... А тобі хоч і є, а ти живеш, як мужик, нагрузившись обов'язками.

ОЛЬГА.

„Обов'язки, обов'язки“! А ти хіба не несеш обов'язку, будучи в партії, організації? Тоже!...

ЛІЯ.

Розуміється, ні. Це такий обов'язок, як жити. А от те, що хотіли б накласти на мене сіоністи, єсть обов'язок. Вони хотіли б, щоб я була в єврейській організації, бо я—єврейка. А яка я перш усього єврейка? Що мій батько й мати євреї? Але я ні єврейського язика, ні життя, нічого не знаю. Я серед українців виросла, з ними жила і... Положим, я ні українського, ні єврейського язика не знаю... І все-таки я більше українка! Та все одно, щоби я не була, а я хочу бути там, де я більше можу зробити... от і все. І ніяких національних обов'язків я не признаю. Хай націоналісти займаються цим. Я хочу жити і помагати розвитку життя як найбільше. От весь мій обов'язок! А коли...

(В стіну коло дверей стукають).

ОЛЬГА.

Слава Богу, хтось іде таки...

(Лія виходить в сінні й вертається з Грицьком).

ОЛЬГА.

А! Це ти...

ГРИЦЬКО.

Я... А ти когось ждеш?.. *(Сідає на ліжко).*

ОЛЬГА *(з досадою).*

Ну, та звісно, що жду... Коли ж заберуть бумажки? Ти бачив кого-небудь?

ГРИЦЬКО.

Ні.

ОЛЬГА.

Де ж ти був?..

ГРИЦЬКО.

Так... Ходив собі. (*Мляво*) Хулігани воруються. Стичка була з нашими робітниками.

ОЛЬГА.

Де?

ГРИЦЬКО.

На базарі... На днях неодмінно треба ждять погрому.

ЛЯ.

Ви думаете?

ГРИЦЬКО.

Да. Агітація за це йде вже одкрито. Хлопчики получаять в поліції по п'ятнадцять копійок і роздають чорносотенські прокламації просто на улицах... Я сам з таким хлопчиком балакав. (*Мовчать*).

ОЛЬГА.

Істи хочеш?

ГРИЦЬКО.

Ні.

ОЛЬГА.

Ти ж чаю не пив.

ГРИЦЬКО.

Нічого.

ЛІЯ.

(сідає коло Грицька).

Чого ви такий, Грицько? Вам непривично на волі? Да?

ГРИЦЬКО.

Ні... Так... *(Кахляє, — Лія й Ольга дивляться на його. Одкахлявшись, задумується).* Хм... Дивно: коли я був у тюрмі, я страшенно любив людей. Страшенно! А тепер вони мені всі здаються такими, як якому-небудь художникові поганенькі картини. Всяка рисочка знайома, і скучно через те дивитись на їх. І все-таки він більш усього любить ці картини... Єрунда!

ЛІЯ.

Чого ж скучно?

ГРИЦЬКО.

Чого? Бачите... Вам було коли-небудь так, що ви ждали чого-небудь великого?

ЛІЯ.

Ну, було.

ГРИЦЬКО.

А потім воно приходило, тільки не таке, а менше... Може воно так і слід, може воно й хороше і другому кому-небудь од його добре було б, а вам скучно... І не так скучно, як... Ні, не те!.. Ну, покиньмо про це... Підете завтра на мітинг?

ЛІЯ.

Чудні ви обоє! Та тоже... Хоче чогось і сама не зна чого...

ГРИЦЬКО

(роблено жартовливо).

Пустяк вніманія!.. Якось то будє!

ЛІЯ *(з досадою).*

Ай, ну!..

ГРИЦЬКО.

Чого ви так?

ЛІЯ.

А що ж? Сидять, ниють...

ГРИЦЬКО.

Хто ниє?

ЛІЯ.

Вона й ви.

ГРИЦЬКО.

Я не нию... Я тільки... як би вам сказать... Ну, покиньмо, Лія, про це... Не треба...

(Стукають. Лія встає й одчиняє. Хутко входить Департамент).

ДЕПАРТАМЕНТ.

Драстуйте. Фу!.. Я сяду... Це бумажки?..

ОЛЬГА.

Що таке? Почалось?

ДЕПАРТАМЕНТ.

Що почалось?

ОЛЬГА.

Та чого ви такий?..

ДЕПАРТАМЕНТ.

Який?

ОЛЬГА.

Ну, та збентежений, чи що!

ДЕПАРТАМЕНТ.

А що ж мені радіти, чи що? Здається, все йде тільки, щоб бентежить... Скажіть на милість, хто просив агітаторську групу знімати робітників у Сидорченка? Хто? Була постанова комітету про це?

ГРИЦЬКО (мляво).

А хіба що сталося од того?

ДЕПАРТАМЕНТ.

Та сталося чи не сталося, а вони не мали ніякого права робити це без постанови комітету. Це—дезорганізація!

ГРИЦЬКО.

Департамент! Ви такий, як і були. Тепер революція, а не...

ДЕПАРТАМЕНТ *(хвилюючись)*.

Голубчику! Так же не можна, повірте мені, не можна. Коли всі будуть так робить, так це буде якась анархія і більше нічого. Комітет буде одне, група друге, я третє, ви четверте... Що ж це буде? Я розумію, голубчику, але перш усього...

ОЛЬГА.

Та що сталось од того, що вони зняли?

ДЕПАРТАМЕНТ.

Не сталось поки нічого, але... Фу, ти чорт! Нічого не сталось, але...

ГРИЦЬКО

(пильно дивлячись на Департамента, з усмішкою).

Слухайте, Департамент: що ви вважаєте за основу індивідуального життя?

ДЕПАРТАМЕНТ

(робить широкі очі).

Основу індивідуального життя?... Я не розумію... що...

ГРИЦЬКО.

Я вас так питаю, взагалі...

ДЕПАРТАМЕНТ.

Та до чого це?

ГРИЦЬКО.

Ні до чого... Так. Мені хочеться знать, як ви думаєте. Як повинен жити... Що повинно бути головним у житті кожного?

ДЕПАРТАМЕНТ (*стискує плечима*).

Нічого не розумію... Це філософія. А я не охочий до неї... Я про групу підніму питання на комітеті... Це.

ГРИЦЬКО.

А ви ніколи не думали, що може у вас нема основи й вас колись вітром знесе? Га?

ДЕПАРТАМЕНТ.

Одчепіться, Грицько! Мені нема часу... Я про групу сьогодні ж піднімаю питання. Це безпорядок.

ОЛЬГА.

Тепер скрізь безпорядок... революція.

ДЕПАРТАМЕНТ.

„Революція, революція“!.. Що ви мені свою революцію під ніс тикаєте?! Мені наплювать на всякі революції... То-єсть, не на саму революцію... ну, та це зрозуміло... У нас єсть певний поря-

док, встановлено, що ніхто не має права брати на себе функції комітету... От і все...

ГРИЦЬКО.

Е! Надокучило, Департамент! Формалізм, порядок... Ви й умірать по порядку будете. Страшенно ви „порядочний“. Настоящий Департамент!

ДЕПАРТАМЕНТ (*благаюче*).

Голубчику! (*сердито*) А, чоррт! Я сьогодні ж на комітеті підніму... Все одно...

(*Стукають. Лія відчиняє. Входять Мартин, Петрусь і Сашко*).

ОЛЬГА.

Ну, слава Богу! Насилу. Де ви пропали всі? (*Мартин, Петрусь і Сашко мовчки здоровкаються зо всіми*).

ДЕПАРТАМЕНТ (*до Мартина*).

Слухайте, Мартине! Хто дозволив агітаторській групі знімать робітників у Сидорченка? Чи була постанова комітету?

МАРТИН (*сухо*).

Тут не місце балакать про це. Буде зібрання комітету... Там заявите... (*До Ольги*). Бумажки вже є?... Бачите, Сашко? Я вам казав, що будуть. Це свинство. Треба робить, що говорять, а не...

САШКО.

Я думав, що...

МАРТИН.

Ви погано думаєте завжди. Беріть зараз і несіть скоріше Семенові. Та скажіть ще раз, що завтра мітинг. Та зайдіть до Косовського й заберіть у його револьвер. А не дасть—вилайте.

САШКО *(не сміло)*.

Він, здається, обіщав на час дати. Це ж його револьвер.

МАРТИН.

А ви багато не балакайте. Його, не його—нам нема діла. Хай дає, раз обіщав. *(До Ольги)*. Скільки тут?

ОЛЬГА.

Ще не встигла перешитать.

МАРТИН *(бере одну й читає)*.

Хм... Сльозу таки пустили... „Насильство панує, несправедливість звила собі чорне гніздо і кривавими кігтями рве серце робочого класу. Неправда нахабно сміється над правдою і вкупі з брехнею заправляє народом“... Для чого сентиментальність? Пора б уже звертатись до дужих так, як слід.

ОЛЬГА.

Хіба це не правда?

МАРТИН.

Хто його зна, може й правда...

ОЛЬГА.

Ну, так чого ж вам ще?

МАРТИН.

Того, що треба писать виразно, а не затуманювать усякими фразами змісту... „Правда, неправда, справедливість“... Тут тон такий, ніби ми знаємо, щò таке правда, і вона в нас давно вже є, а от тільки її забиває неправда... Наївно ж...

ОЛЬГА

(з маленьким роздратованням).

Значить, це фрази—правда, неправда?

МАРТИН.

Та розуміється! Треба писать так, як є. Буржуазія, аристократія панують над нами через те, що вони дужі. Брехня, насильство, неправда є прđяв їхньої сили. Коли ми хочемо, щòб над нами не панували, треба бути дужими, треба побільшувати свою силу. От і все.

ОЛЬГА.

І собі брехать, насильничать, красти і т. д.?

МАРТИН.

Все. Брехня, насильство неморальні тільки тоді, коли не маєш сили для того. Дужого брехуна

боятися й поважають, а з безсилового сміються й зневажають... Ну, та раз пройшла в комісії ця бумажка, то хай іде... Сашко! Скоріше щитайте... Там же чекають.

ГРИЦЬКО.

І крім сили нічого нема?

МАРТИН.

Нема.

ГРИЦЬКО.

Хм... Ґрунт твердий... Тільки для того, хто дужі ноги має.

МАРТИН.

Всі повинні дужі ноги мати. Безногих не треба.

ОЛЬГА (*гнівно*).

Паскудство! Слабим, значить, не місце на землі?

МАРТИН (*твердо й холодно*).

Не місце.

ОЛЬГА.

Дивно. Чого ж ви тоді не записуетесь в жандарми? З вас чудовий вахмистр був би.

МАРТИН.

Як би я виріс у жандарській середі, я був би чудовим вахмистром...

ОЛЬГА.

Напевне.

МАРТИН.

Петрусь! Ви сидите, наче з візитом прийшли... Беріть же собі бумажок та йдіть. (*Петрусь, що сидить похнюпившись, ліниво дивиться на його*). А рецензії на ті брошюрки написали?

ПЕТРУСЬ (*злякано*).

Рецензії? Фі-фі!... І забув... Ах, ти ж чорт!..

МАРТИН.

Ну, що вам казати? Россомаха ви і більше нічого... Йй богу, Петрусь, ви просто таки ні к чорту не здатні. Взять і забудь... А брошюрки лежать...

ПЕТРУСЬ.

От досада!... Хм...

МАРТИН.

І ні чорта не робить... Ходить, як недорізана курка. Нічого не чита, не цікавиться нічим... Хіба ви здатні до боротьби?...

ПЕТРУСЬ (*сумно, з каяттям*).

Це дійсно.

(*Лія сміється. Всі посміхаються*).

МАРТИН.

„Це дійсно“... Мало ще цього... Треба побільше читать, учитись, працювать... Треба робить.

ПЕТРУСЬ *(зітхнувши)*.

Хто ж каже!

МАРТИН *(махнувши рукою)*.

Е!... Беріть бумажки та йдіть. Та не занесіть їх до себе додому. Позавчора взяв літературу, прийшов додому й спить...

(Сашко заклада бумажки під піджак на груди, прив'язує їх і застібається. Ольга огляда його й поправляє).

МАРТИН.

Ну, що, Грицько, ви вже спочинули від тюрми? Може б приступили до роботи? Га?

ОЛЬГА

(жорстко і здержано).

А вам що до того? Він сам зна, коли йому приступать.

МАРТИН

(озирається й мовчки пильно дивиться на неї. Занадто байдуже).

Просто цікаво.

ОЛЬГА

(криво посміхаючись).

Тон якийсь... контрольорський...

МАРТИН *(холодно).*

Ніякого тону немає... Сашко, не забудьте ж
зайти до Косовського...

САШКО.

Добре.

ПЕТРУСЬ.

Сашко! Підждіть, я з вами.

МАРТИН.

Не треба. Підете самі. Чого юрбою ходить?
Шпигів принажувать? Ідіть, ідіть... *(Сашко вихо-
дить, Мартин замикає двері).*

МАРТИН.

Скільки у нас є револьверів?

ОЛЬГА.

Штук п'ятнадцять.

МАРТИН.

Не більше?

ОЛЬГА.

А де ж би їм більше взятись?

МАРТИН

(ходить по хаті).

Завтра треба нашому представникові йти на коаліційне зібрання... Незручно говорить, що тільки п'ятнадцять. Треба буде принаймні штук сорок сказати.

ГРИЦЬКО.

Брехать?

МАРТИН.

А, Грицько! Це тільки слово. Я певен, що й другі організації не скажуть справжніх своїх сил. Росіяне завжди брешуть. Що за рація виставлять себе з гіршого боку?...

ГРИЦЬКО.

Не знаю... Мені здається, що в брехні немає ніякої сили. Я кажу—не знаю, бо... Мені здається, що бути правдивим, то є надзвичайна сила. Що тільки дужий може бути правдивим.

МАРТИН.

Ну, а мені здається, що правдивість—тільки вбогість, що правдивість обмежує, примушує розвиватись тільки в одному напрямі. Розуміється, кожний має свій погляд. В данному разі, я думаю, краще збрехати для того, щоб не одбити прихильних до нашої організації. Ніколи не треба, по моему, показувати свого безсилля. В цьому теж є своя сила.

ЛІЯ.

Сила, сила!... Ви тільки й знаєте свою силу. Кажеться, є в житті й друге щось... Скучно з одною вашою силою.

МАРТИН.

Не я даю її,—життя. Нарікайте на життя.

ЛІЯ.

Ай ну! „Життя“! Откуда ви знаєте, що тільки сила є в житті? Скажіть пожалуста, взяв собі монополію на знаніє життя!

МАРТИН.

А що ж ще є?

ЛІЯ.

Є красаота, любов, чистота, чесність...

МАРТИН (*насмішкуювато*).

Щирість, добрість, правда, справедливість...
Хм...

ЛІЯ.

Єсть і це.

МАРТИН (*дратуючись*).

Та де? В головах тих, кому це вигодно? Дякую! З якої речі я повинен бути щирим, правдивим, добрим? Чому хитрість, лукавство, брехня

гірше? Чого я повинен здержувать свої сили? Я нічим не хочу звязувать себе і—наплювать мені на всі мсралі, на всі ржаві кайдани, що чипляють на себе люди!.. Ви, Грицько, дуже помиляєтесь, коли думаєте, що правдивими можуть бути тільки дужі. Це—трусість і безсилість. Всі люди брешуть, всі до одного. І з того самого менту, як народилась сила, народилась і брехня, бо брехня є сила. Моралісти брешуть інстинктивно, як інстинктивно кохаються. І похожі на дикарів, які ганяються за звірем з одними руками і предають анафемі нову для їх, але розумну силу — порох. Коли чоловік бреше свідомо з розумом, це—неморально. Але мораль видумана дужими для безсилих. Коли безсилі робляться дужими, вони заводять свою мораль, як новий хазаїн заводить нові свої шпалери на кватирі.

ГРИЦЬКО (*схоплюючись*).

Ні, так не можна, не можна!.. Тут немає опори... З такими правилами...

МАРТИН.

Не треба ніяких правил!

ОЛЬГА (*живно*).

Єсть тільки свинство! У свині теж нема правил. Що хоче, те й робить. Паскудство! З вами б і...

МАРТИН.

Що? І говорить би не слід? Да?

ГРИЦЬКО

(швидко ходячи по хаті).

Ні, ні, так не можна! Це треба занадто... Я не схоплю своєї думки... Це треба бути занадто бідним або багатим, щоб так думать... і жить... Тут нема місця для віри...

МАРТИН.

А для чого вам віра?

ОЛЬГА.

Ах, покинь, Грицію!.. Мене дратує ця балачка.

ГРИЦЬКО.

Ні, подожди... Це цікаво... Це дуже цікаво. Тут, мені здається, корінь наших... Я думав про це... Ми страшенно дізгармоничні. От що! Да! Страшенно! Ми ростем розумом і не ростем душею. Ми тікаємо буржуазної, старої етики і з водою вихлюпуємо й дитину. Да, да! А етика повинна бути, повинна! Розум повинен бути в гармонії з кров'ю, з нервами, з тілом. А у нас нема. Ми дуже добре розумом розуміємо, що розпутство гидке, що несправедливість — зло, ми розумом цілком щиро будемо до сліз, навіть до смерти, боронити свої принципи, а тим часом, коли прийдеться говорити нашої етиці, се-б-то нашим нервам, крові, темпераменту, ми робимо розпутства, несправедливості, гидоти. От у чому весь ужас! От у чому дізгармонія! Нам треба оправдання!

Нам треба оправдати себе. Я певний, що кожен з нас, заглянувши в себе, іноді лякається. Як? Ми ж передові люди, ми—борці за правду, за добро, ми повинні бути чистими, високими. А ми так само, як і всі, ходимо в публічні дома, сидимо в кабачках, інтригуємо, сплетничаємо, брешемо, завидуємо... Ми тільки с початку піднімаємося від ідеї, а потім ми стаємо чиновниками її. У нас уже фігура робочого десь пропадає й ми маємо якесь наукове розуміння: „рабочій клась“, „масса“ і т. д. Ми...

(Почина кашлять. Кашляє довго, схопившись за груди).

ОЛЬГА.

Годі про це... Це тебе хвилює... Замовчіть, Мартине...

ГРИЦЬКО.

Ні, подожди... Це цікаво. Ми й так дуже рідко балакаємо про це. Це наша велика хиба, що ми такі питання зоставляємо десь позаду. Це велика хиба! Ми вимагаємо від агітатора, щоб він прочитав те і те, щоб він знав нашу програму. І зовсім не цікавимося, яка його етична програма. Він може бути самою подлою людиною—нам нема до того діла, це, мовляв, його приватне життя... Та в чому наша суспільна робота? Що ми повинні нести робітникам? Ми повинні зробити їх дужими, ми повинні їм дати ідеал протилежний грязній теперешній дійсності. Та хиба може ро-

бітник повірити, коли бачить, що я—той, котрий говорю йому про боротьбу, про сміливість, я—трус, самий жалкий трус? Хіба він може повірити в необхідність чесности, коли він знає, що його учитель-агітатор позича гроші й не вертає? Хіба тільки в тому вчення соціалізму, щоб знати про знищення капіталізму? Знищення капіталізму є средство, а ідеал соціалізму є гармонія життя, життя широкого, повного, великого! Ми це випускаємо з виду. Це нещасна доля всіх великих ідей, що вони попадають до маленьких людей. Спершу ці маленькі люди жахаються її, ненавидять, бояться, соромляться дивитись на її блискучу наготу. Далі вони насмілюються. Потім набіраються одваги й хапають її. От тоді настає каюк їй. Вони тягнуть її на базарь, одягають її кожний в своє лахмоття і так завішають її своїми брудними латками, що творець її напевне не пізнав би. А у нас таких хоч одбавляй. Він схопиться за один палець ідеї й дума, що тут усе, бо нема ж сили підвести голову й побачити всю ідею.

МАРТИН.

Що ж, ви хочете, щоб ми тільки монахів приймали в організацію?

ГРИЦЬКО.

Я нічого не хочу, бо сам не знаю, чого саме треба хотіти. Я тільки бачу, що ми—дізгармонічні, що ми не піднялись до нашого розуму, що

ми витягуємся головою вгору, а серце, тіло осіда до землі. І получаються безглузді якісь фігури, якісь свині з шиями жирафи... От ми тепер ждемо погромів, ждемо пррдяву суспільної дізгармонії. Як ми ждемо? Ми ждемо її розумом. Ми пишемо прокламації, але пишемо їх офіційально, холодно, хоча вони наче й пахнуть запалом. Ми говоримо про оружје і стараємся одне одного перебрехати. Ми робимо забастовки й піднімаємо цілий гвалт, що забастовка проходить без формальної постанови комітету. Щось жорстоке, страшне в цьому! Де наш гнів, що написаний у бумажках? Де крик болю, жаху, ненависти? Нема!... Ми актьори. Перед публікою—масою ми нагвинчуємо себе, а за кулісами ми видряпуємо одне одному очі за те, що той мало чи багато сльози пустив! Про той ужас, про те дике, що має бути, ми говоримо так разсудітельно, наче це буде якась скучна, але необхідна забавка.

МАРТИН.

Ну, та що ж ви хочете: щоб ми дерли на собі волосся, казились, плакали? Яка ж тоді робота буде? Ви говорите, як хлопчик. Це—наївно! Стільки всяких ужасів буває, що не можна, нема сил од усього дерти волосся. Організація не...

ГРИЦЬКО.

Я знаю, я знаю... І повторюю, я сам не знаю, чого хотіти. Я тільки знаю, що як би ми були гармонічні, у нас би стало б сил волосся дерти...

МАРТИН.

Так у чому ж діло?

(В двері стук. Лія швидко одчиняє. Входить Мазун. Здоровкається).

ГРИЦЬКО.

Діло в тому, що не треба...

МАРТИН (перебива).

А! Мазун. Ну, що? Чого ви так пізно? Розкажіть.

МАЗУН.

Зараз. Вперед закуримо. Правда, Лія? (Весело підморгує). Ну-с... Єто о-первѣх...

ЛІЯ.

Ай ну, скоріше!...

МАЗУН (передразнює).

„Ай ну!“ ... О-фтарѣх... Забастували звощики.

МАРТИН.

ЛІЯ.

} Знаєм!

МАЗУН.

Знаєте? Ну-с... Завод Кірхнера завтра стає.

МАРТИН.

Невже?

МАЗУН.

Верное слово!... На вакзалі поставлено дві роти салдат. Нікого не пускають ні туди, ні сюди... А з яким я робочим тільки що познайомився! (*клацає пальцями*). Антік!.. Ну-с... В самооборону набірається до сотні. Требують оружія...

МАРТИН.

Ну, де ж його взять? Обіщали дати, і досі нема. Треба якось обійтись... Кастети робляться?

МАЗУН.

Та що кастети?... Петрусь, де ваш револьвер?

ПЕТРУСЬ.

Револьвер? Чорт його зна... Десь пропав.

МАЗУН.

А ви забрали гроші, що збирали гімназисти на оружіє?

ПЕТРУСЬ

(*робить злякане лице*).

Фі, фі!.. І забув!.. Ах, ти ж чорт!

МАРТИН.

Ну й не росомаха ви?

ПЕТРУСЬ (*зітхаючи*).

Це дійсно...

МАЗУН.

Калоша ви і більше нічого! Заберіть сьогодні ж... Да! Єврейські буржуї дають на всі еседековські організації дві тисячі на озброєння.

МАРТИН.

Хо-хо! Ловко!... Молодці буржуї... Тільки треба держать ухо гостро, бо російські еседеки знов надують нас...

ОЛЬГА.

А кому вони їх дають? Бундовцям?

МАЗУН.

Бундовцям. Ну, бундовці не дадуть обшарпати. Есери й собі хочуть пожитись... Уже натякали.

МАРТИН.

Ну, чорта з два!

МАЗУН.

Це я бачився з ними в столовці. Аж піняться від злості. Кажуть, ніби вони завтра свій мітинг поруч з нашим будуть робить. От свинота!

МАРТИН.

Дурниця! Хай роблять. Самі ж себе в калошу посадять, бо вся маса до нас піде.

ЛІЯ.

Кажуть, що вже козаків розставляють коло мітинга?

МАЗУН.

Да... Щось наче похоже... Опасно тільки, що може з цього погром справді вийде.

МАРТИН.

Ну, там побачимо. Одмінить мітинга не можна. Ну, а серед маси який настрій?

МАЗУН.

Чудовий! Робітники так і рвуться. Знаєте, просто любо з ними бути. А який славний оцей Васька. Видно поетична, ніжна така натура...

ЛІЯ.

Мазун просто влюбився в його. Вчора цілий день не давав мені покою.

МАЗУН

(підходить до неї й сідає поруч).

А ви ревнуєте?

ЛІЯ *(весело)*.

Страшно!

МАРТИН.

Так... Ну, так я беру бумажки і йду. Ви, Мазун, заберіть останні... Петрусь, а ви одщитали?

ПЕТРУСЬ.

Одщитав.

МАРТИН.

Чого ж ви ждете?... Ну й калоша!

ПЕТРУСЬ

(зітхає й рішуче підводиться).

Ех, чорт його забірай! *(склада прокламації).*

МАЗУН.

Що, Петрусь, рішились?

ПЕТРУСЬ.

Рішився... Годі!.. Буду заніматься...

МАЗУН.

Це він раз-у-раз, послі глибокого раздум'я...
На довго?

ПЕТРУСЬ.

Тепер рішуче! Годі!

ЛІЯ *(зітхає).*

„Це дійсно“... *(Сміється).*

МАЗУН.

Ну, я теж іду. Ходім, Лія?

ЛІЯ.

Ходім.

(Встають і забірають прокламації).

МАЗУН.

Ага!.. Я й забув ще... Знайдено притон чорносотенських проводарів... Це знаєте—де?..
(Зиркає на Мартина й трохи змішується).

ОЛЬГА.

Де?

МАРТИН

(жорстко і твердо).

Це не новина... Було давно відомо. Це чайна мого брата... (Мовчання). Я, здається, колись говорив про це.

ОЛЬГА.

Ні, я нічого не знала.

МАРТИН.

Да, мого брата... Агітує...

МАЗУН.

Цікаво б забратись туди... Може підем, Лія? Га?.. Ій-богу, цікаво... Так, значить, з хулігенцією познайомитись...

ЛІЯ.

А що ж?.. Давайте.

МАЗУН.

Згода?

ОЛЬГА.

Ну, що за дурниця!.. Охота бути битими...

ЛІЯ.

Пхі! Наплювать... Ми переодягнемось... Ій-богу, це інтересно... Оригінально.

МАРТИН (*холодно*).

Я не радив би... Мій брат жартувать не любить.

МАЗУН.

Ми тоже не любим. Правда, Лія?.. Ех, закуримо ще разок!.. Ій-богу стоїть жить на світі. Правда? (*Підморгує й виймає коробочку з папіросами*).

ГРИЦЬКО

(*весь час пильно слідкував за Мазуном і Лією*).

А чого ви думаєте стоїть жить на світі?

МАЗУН (*здивовано*).

Як то чого?.. Гарно.

МАРТИН (*до Петра*).

Ну, ходім... Не треба всім разом виходити. Бувайте здорові.

ГРИЦЬКО.

Бувайте. (*Мартин і Петрусь виходять*).
Чого ж гарно?

МАЗУН.

Гарно та й годі... Все гарно, що росте...
Гарно, як росте рух, росте душа, серце, розум.
Росте, значить, життя. І для цього стоїть жити.

ГРИЦЬКО *(вдумчиво)*.

Для росту життя?... Хм...

МАЗУН *(жартуючи)*.

А ви що, збираєте показання, як треба жити?

ГРИЦЬКО.

Да, цікавлюсь.

МАЗУН.

Ви краще живіть, тоді й впізнаєте. Ну-с,
Лія, гайда! На біржу прийдете, Ольго?

ОЛЬГА.

Розуміється.

МАЗУН.

До побачення.

ЛІЯ.

Будьте здорові. *(Виходять)*.

ГРИЦЬКО.

Хороший малий...

ОЛЬГА.

Да... *(сідає на ліжко й задумується)*.

ГРИЦЬКО.

Хороша парочка... Вони закохані?

ОЛЬГА.

Хто?

ГРИЦЬКО.

Та ця Лія і... як його... оцей... Мазун, чи як ви його називаєте...

ОЛЬГА.

Не знаю... Здається.

ГРИЦЬКО.

Да... Стоїть жить... *(Довго ходить по кімнаті)*. І скрізь брехня й брехня. Скрізь брехня. Вона так проняла собою все, що її навіть не помічають. Я тепер сам собі здаюся похожим на чоловіка, котрий з свіжого повітря входить у хату, де все до того вже просмерділось яким-небудь смрадом, що люди звикли й не помічають його. Аж страшно!.. *(Дивиться в вікно)*. Он! Всі щось роблять і всі брешуть, бо роблять не те, що хочуть, роблять без охоти, примусом. О!... Поспішають кудись. Хіба цей чиновник, що їде на звощику, служить для себе, хіба він любить свою роботу? А цей звощик хіба любить возити якихось чужих людей?... Поділ праці... Хм... *(Одходить од вікна й сідає на друге ліжко)*. Я думав, що життя буде якесь инакше... Я в тюрмі забув його

і тепер, як то буває з лицами знайомих, котрих довго не бачиш, на лиці його бачу таке, чого б і не хотів бачить. (*Кахляе*).

ОЛЬГА.

Може б ти ліг спати? Істи хочеш?

ГРИЦЬКО.

Ні, не хочеться (*задумується*)... Да... Іноді небезпечно засовувать далеко ніж самоаналізу... Дуже довго ковириав і в серці вже дірка, через яку випадає всяка віра... Я в тюрмі думав—вийду на волю й буду жить так і так. В таких от випадках я буду робить те й те... Хм... А тепер через дірку, проковиряну самоаналізом, випадає всяка віра, і я не знаю, чи треба те робити, чи не треба... „Правда... Правдивість“... Я пам'ятаю, у мене серце замірало й билось, коли я уявляв собі, як я буду настільки дужий, що зможу бути правдивим!... Буть правдивим... Буть гордим перед усіма, сміливо дивиться собі в душу!... Це, значить, знати правду, знати, що є чистота й істина. А я чую, що не можу... не маю сили. Бо це значить, остатись самому, стати ворогом усьому минулому... А оправдання треба, треба... Треба злити, згармонізувати почування й розуміння... Бо так не можна жити. Але для цього треба наперед хоч каміня, аби завалити дірку в серці й вірити... А каміня нема... Звідки я знаю—може правдивість справді є убогість, а зло не є зло,

а тільки сила?... Може справді, правда в силі, а не сила в правді?... *(Пауза)*. І головне—що нічому й нікому нема віри... Я не можу ні в що вірити... Може так, а може й не так... Ех!

ОЛЬГА

(встає й підходить до його. Сідає й кладе руку на плече).

Важко, Грицю?

ГРИЦЬКО.

Важко, Олю... Так важко, що... Ти пойми: я хочу жить, я хочу робить, я маю сили... А в серці дірка...

ОЛЬГА.

Це пройде... Втягнешся в роботу... Ти ж не зневірився в потребі організації?

ГРИЦЬКО.

Та ні... Але ж цього мало. Я не хочу бути чиновником революції. Я хочу всею істотою робить. Я хочу бути гордим, я хочу знать, що таке правда, що таке брехня, любовь, ненависть. Я хочу знать, на що я повинен опертись, щоб почувать себе гордим і чистим перед самим собою.

ОЛЬГА *(тихо)*.

Мені здається, що перш усього ми маємо обов'язки перед суспільством і окремими людьми.

Коли ми їх виконуємо, ми чуємо себе гордими й чистими.

ГРИЦЬКО.

„Обов'язки“!... А коли вони давлять мою душу і я згину від них? Кому яка користь од цього?

ОЛЬГА.

Значить, так треба...

ГРИЦЬКО.

Ні... Це не те... Всякий обов'язок є щось насильственне, щось стороннє мені, а я хочу бути самим собою.

ОЛЬГА.

(тихо гладить його по голові. Гриць нильно дивиться на неї й одвертається).

Ти став, Грицю, зовсім чужий зо мною... Чого?

ГРИЦЬКО.

Ні, такий, як і був... *(Помовчавши)*. Хм... Ось і зараз збрехав... Для чого?... Щоб не обідить тебе?... *(Твердо)*. Да. Я став чужий тобі... бо...

ОЛЬГА.

„Бо...“ Ну?...

ГРИЦЬКО.

Бо ти стала чужа зо мною... Да, да!...
(*Встає, хвилюючись*). Будем говорить правду...
Будемо правдиві. Ну, скажи—я противний тобі? Да?

ОЛЬГА.

Що за дурниці, Грицю? Звідки ти взяв цю ерунду?

ГРИЦЬКО.

Я бачу. Я, як тільки ввійшов первий раз до тебе в кімнату, я в куточках губ і очей побачив щось чуже, нехороше, холодне... Ти була рада, але я того не забув. Потім я придивився до його, й пізнав, що то була... брехня... Я для тебе противний... Це видно...

ОЛЬГА.

Грицю! Що за ерунда?... Ти не маєш права говорить цього. Даю тобі мое чесне слово, щире, правдиве—я люблю тебе. Розумієш?

ГРИЦЬКО.

Ти сама собі брешеш... Ти ж сама знаєш, що ти...

ОЛЬГА.

Ну?...

ГРИЦЬКО.

Що ти... не жінка мені... Ти товариш, а не жінка...

ОЛЬГА.

Ха-ха-ха!.. Я так і знала... Добре... Будемо правдиві... Знай: я ненавижу, ненавижу од всеї душі ці відносини... Це скотство, це—недостойно розумних істот... Я дивлюсь на їх, як на необхідне зло... Коли ти дивишся інакше на любов, ну, тоді...

ГРИЦЬКО *(тихо)*.

Через що ж ти їх ненавидиш?

ОЛЬГА.

Через те, що ми робимся звірями в таких відносинах, що це знижує моє „я“, людське, розумне „я“. Мені сором за себе... Людина повинна бути людиною!

ГРИЦЬКО

(мовчки ходить по кімнаті).

Мені здається, що ти сама себе обманюєш... Я хворий і противний тобі... Це видно.

ОЛЬГА *(гнівно)*.

Я з тобою балакати не буду, коли ти будеш дурниці говорити... Паскудство!

ГРИЦЬКО.

Сердитись нема чого... Поговоримо спокійніше... Я багато думав про це... Я хочу бути правдивим і скажу, що думав. Нам треба розій-

тись. Підожди, дай я скажу. Нам треба розійтись. У мене чехотка. Через неї я противний тобі. Вона буде тягнутись літ 20—30. Я не маю ніякого права вбивати твоє життя... От і все.

ОЛЬГА.

Ти ненормальний... Більше я тобі нічого не скажу. І паскудство! Паскудство так думать про мене. Грязно, паскудно... Я ненавижу ці відносини і більш нічого. Розумієш ти?! Це все, цього досить... Ах, ви всі мужчини такі гадості, грязні, розпутні! Вам важко уявить собі людину, котра з огидою відноситься до цього. Ви всі—й революціонери і не-революціонери—тільки й знаєте з жінчиною такі відносини.

ГРИЦЬКО.

Цілком нормальна річ.

ОЛЬГА.

Паскудство!

ГРИЦЬКО.

Е! затвердила... Через що паскудство?

ОЛЬГА.

Убірайсь, я з тобою говорить не хочу.

ГРИЦЬКО.

Як хочеш... (*Мовчання. Ходить*). Я знаю, ти можеш принести себе в жертву для обов'язку. Але я не хочу бути чийм небудь обов'язком...

ОЛЬГА (*скипівши*).

Скажи прямо: „я хочу розійтись“. Це буде принаймні правдиво... Ти ж хочеш бути правдивим... На що ж крутить?

ГРИЦЬКО.

Ти несправедлива, Олю. Ти сама знаєш, що ти говориш дурниці.

ОЛЬГА.

А! знаєм ми вас. Ви ж, чоловіки, не можете жити без жінки... Яка ж то любов буде без цього паскудства?

ГРИЦЬКО.

Для чого іронія? Ми балакаємо серйозно. І це питання серйозне.

ОЛЬГА.

Ах, одчепись ти від мене... Ну, розходься, розходься... Я не держу тебе... Іди хоч зараз... Іди, шукай собі любовницю. А я не можу, не хочу!.. (*Почина плакати*).

ГРИЦЬКО

(*підходить. Розтеряно*).

Ну, от... Олю!.. Олюсю... Ну, не треба... Забудь... Прости... Олюсю... Хороша моя..

ОЛЬГА.

Я тебе так ждала... а ти...

ГРИЦЬКО.

Ну, не треба, годі... Прости... Я вірю тобі... Вірю... Не будемо більше про це говорити. *(Почина кашлять. Ольга підводить голову й дивиться на його).*

ЗАВІСА.

КАРТИНА ДРУГА.

Сцену поділено на двоє хат. Одна більша—чайна. Просто двері на улицу, по-за стойкою праворуч двері в другу кімнату. На стінах царські й генеральські натрети, картини з японської війни, правила й т. и. патріотичне. По-під стінами столи, за якими сидять гості. По-між столами бігають двоє чи троє полових у довгих кольорових сорочках і розносять „паричаю“. За стойкою, заставленою закусками, Петро Іванович, дуже схожий на свого брата, Мартина, тільки старіший.

Друга хата, в яку ведуть двері з чайної, обставлена просто. По-під одною стіною кушетка, по-під другою столик з стільцем, шафа. Проти дверей у чайну в другій стіні (праворуч) другі двері в кухню. На кушетці сидить Софія Марковна і щось шие.

За столами в чайній сидять: у самому кутку зліва двоє запасних салдатів і торгова, коло якої на лаві стоїть кошолка. П'ють чай. Правіше од них, недалеко дверей, за другим столом троє штукатурів у „руських“, забризканих глиною сорочках. Один бородатий, рудий; другий безбородий, кирпатий; третій чорнявий. Ближче до кону під лівою стіною сидить компанія заможних дядьків: один сивий, похмурий; другий русявий, молодий; третій червоний з довгими вусами. Всі троє п'яні. Коло них двоє босяків і босячка; один з них, зовсім п'яний, співає, прониর্মивий слухає. Далі до стойки швець і якась „інтелігентна“ особа (шниц). Кілька столиків порожніх.

ЧЕРВОНІЙ ДЯДЬКО.

Половий!... Половий! (*Половий біжить*). Горілки!...

ПОЛОВІЙ

(*озирається на Петра Йвановича, який хмуро дивиться на них*).

Не помагається у нас водки...

ЧЕРВОНІЙ ДЯДЬКО.

Мені водки й не треба... Горілки давай!... Знаєш?... Кандиба, брат, гуляє!... Пр-рогуляю все... Рішу!...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Слиште, земляки!... Ніззя кричать про такі предмети... Водки не помагається у нас. Тут чайна.

ЧЕРВОНІЙ ДЯДЬКО.

Говори!... (*Тихіше до полового*). Таскай півбутельки... Не рябей!... (*Половий нерішуче йде й шепоче щось Петру Йвановичу. Той хита головою, половий вибіга в кімнату, бере з шафи го-*

рілку, перелива в чайник і несе). Я, бррат, так рішив: ви у мене землю однімать? Харашо... Запрягай коні... Прродав і гуляю... От і однімай... Х-ха! Мазепня чортова... А заробить?... Ти снав, пропивав, а тепер у мене однімать?! Бач, яку слободу собі найшла... Нет, брат, я—старий салдат... Служивий, верно?

ЗАПАСНИЙ.

Єто проти чого?

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО.

От проти етой самой слободи... Землю, говорю, наші мужики збираються однімать... Слобода, значить, така їм вийшла. У панів і в своїх... Дак от пропить її всю і весь мармалад. Верно?

ХМУРИЙ ДЯДЬКО (*глухо*).

Говорять, усмиреніє буде...

ЗАПАСНИЙ (*важно*).

Єто всьо димократи...

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО.

Димократи?

ЗАПАСНИЙ.

Да... Которії проти Государя йдуть... Єто они такое баловство делают...

ТОРГОВКА (*дзвінко, не озираючись*).

Которі маніфестації розкидають по базарю!

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО.

Що ж воно—студенти, чи що?

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Жидова, от хто!

(*„Інтелігентна особа“ і Швець шепочуться*).

П'ЯНИЙ БОСЯК

(*співає, схиливши голову на руки*).

Йех, маль-чі-ші-чі-ка-а...

Да біде-ня-жі-чі-ка-а...

Да скло-ніл, схі-ліл

Йох га-ло-ву-шу-ку...

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО (*не розуміючи*).

Ну?

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Ну й заводять бунтації. Хотять свого царя поставить. Нашого, значить, скинуть, а свого поставить... Понімаєш, какаля плепорція?..

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО.

Хму-хму!.. Бач, чортові пейси, чого захотіли?

ХМУРИЙ ДЯДЬКО.

Е! Шо ти хочеш: вони небесного царя розп'яли, а то б земного боялись... Звісно...

БОРОДАТИЙ ШТУКАТУР.

Половой! (*Половий підбіга*). Скільки съ насъ?..

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Они, стерви, хуже чертей! Верно... Чорта перехрести, він і пропаде, а етих і хрестом не проймеш...

ТОРГОВКА.

Бедному челаєкові й не потовпиться за ними.

БОРОДАТИЙ ШТУКАТУР.

Бить ихъ, падлюкъ, надо! Вотъ і все... (*Встає. Товариші його теж устають. Вони всі хрестяться й виходять. За ними зараз же входять Чиновник і Пан Трохим*).

ЧЕРВОНІЙ ДЯДЬКО.

Так, так... (*Входить половий і несе чайник і стакани, ставить їх коло дядьків*). Що це?

ПОЛОВИЙ.

Ничего-съ... Попробуйте... (*Наливає. Червоний дядько пробує*). Чайок!

ЧЕРВОНІЙ ДЯДЬКО.

Ха-ха-ха!... Чи не чортової душі люди!.. Дядьку Сидоре... А ну, покуштуйте. *(Дає шклянку Хмуруму. Той куштує й хмуро посміхається).*

ПЕТРО ІВАНОВИЧ

(до Чиновника, виходячи з-за стойки).

А!... Ніжайше вам... *(Здоровкається з ними й зараз же одводить на край кону. Босяк починає нищпорити коло них. Швець і інші перестають балакати і дивляться спочатку на чиновника, потім Швець знов починає вмовляюче щось шепотіти. Він дуже блідий і, видно, хворий).*

П'ЯНИЙ БОСЯК *(співає).*

Да скло-ніл схі-лі-іл...

Йєх га-ло-ву-шу-ку

Да на пе-ра-ву-ю-у

Йєх ста-ро-ну-у-шку...

(Босячка понуро, не рухаючись, дивиться кудись мутними, п'яними очима).

ЧИНОВНИК *(тихо).*

Ну, какъ у васъ?

ПЕТРО ІВАНОВИЧ.

Да нічого... Штукатури все наші.. На шот прокламацій недостаток. На бумажку больше скло-няються...

ЧИНОВНИК.

На бумажку? Хм... Вы изъ полиціи ничего не получали?

ПЕТРО ІВАНОВИЧ.

Нѣтъ... Був околоточний і говорив, што можна не замикать усю ноч... А прочее—нічого...

ЧИНОВНИК.

Хм... Видите, распоряженіе такое, чтобы завтра всѣ къ двѣнадцати часамъ были возлѣ собора. Какъ только шось тамъ такое выйдетъ, сейчасъ, значить, всѣмъ походомъ на нихъ... Конечно, съ хоругвями, какъ слѣдуетъ... Бояться нечего, будутъ войска... Вотъ надо это все передать всѣмъ... Бить всѣхъ, не жалѣть...

ПЕТРО ІВАНОВИЧ (*понуру*).

Ну, тето вже... За государя постоїм... А вотъ только какъ на щотъ жидовськихъ лавок... Січас бить, чи потомъ?

(*Босяк підсіда до шпига й почина щось говорити. Той дивується, сердиться, але босяк розводить руками і знов шепоче*).

ЧИНОВНИК.

Съ лавками? Съ жидовскими лавками церемониться, конечно, не слѣдуетъ, но нужно это не совсѣмъ открыто дѣлать.

ПЕТРО ІВАНОВИЧ.

А чого не одкрито? Ми за царя стоїм, от і всею. Они наші враги... За нас войсько... Ми не розбойники... якийсь... Ми воюєм... Они на нас,— ми на їх... Хто сильней, того й взяла...

ЧИНОВНИК.

Ну-да... Но все-таки, щобъ это незамѣтно было, что отъ полиціи...

ПЕТРО ІВАНОВИЧ.

А чого, щоб не заметно? Ми за правду... Що ж тут ховаться... Я за царя на што вгодно поїду...

ЧИНОВНИК.

И прекрасно... Но, видите ли, это неудобно... Начнутъ всякіе разговоры... Темные люди не поймутъ... А пусть будетъ такъ, какъ будто это самъ народъ... Понимаете?

ПЕТРО ІВАНОВИЧ.

Дак все одно ж знають скрізь!...

ЧИНОВНИК.

Ну, гдѣ знають, а гдѣ и не знають... (*Підходить шпиг.*) Что вамъ, Пантелѣй?

ШПИГ.

Надбавки просять.

ЧИНОВНИК.

Кто?

ШПИГ *(показуе головою назад)*.

Босяки. Говорять, разстроим усьо, как не дасте зверх по два рубля...

ЧИНОВНИК.

Ахъ, с-сукины сыны!... Никакой совѣсти у подлецовъ нѣтъ! Какъ только замѣтитъ, что ты въ его рукахъ, такъ и начинается крутить... Придется дать. Дайте имъ...

ШПИГ.

А сапожник тетот просить п'ять рублей, жона, говорить, больна...

ЧИНОВНИК.

Ну, къ чорту!... А впрочемъ... Онъ что? Знакомства имѣетъ?

ШПИГ.

Да, за нимъ все сапожники з Подгор'я пойдуть...

ЧИНОВНИК.

Хм... Ну, дайте ему... Чортъ бы ихъ взялъ... Счетъ представите приставу, а не мнѣ... Понимаете? Вы на угощеніе сколько взяли?

ШПИГ.

П'ятдесятъ рублей. Уже всео зрасходувал.

ЧИНОВНИК.

Вы, Петръ Ивановичъ, обѣщали отъ себя угощеніе... Можно?

ПЕТРО ІВАНОВИЧ.

Я свое слово держу повсегда...

ЧИНОВНИК (до шпига).

Ну, вотъ... Если нужно будетъ, къ Петру Ивановичу обратитесь... Такъ... А теперь нужно еще къ Абрамову бѣжать, какъ тамъ. Такъ смотрите же... И вы, Пантелѣй, завтра, чтобы всѣ къ двѣнадцати часамъ были возлѣ собора.

ШПИГ.

Слушаю...

ЧИНОВНИК.

Ну, до свиданія (подає руку Петрові Івановичу і виходить. Шпиг зараз же підходить до босяка й шевця. Балакають пошепки, нахилившись один до одного. Запасні в кутку стиха балакають з торговкою. Дядьки весь час балачки випивали, реготали, закусовали).

ПЕТРО ІВАНОВИЧ

(іде в кімнату до матері).

Тут, мамо, Ванька будетъ прибѣгать за водкою, так ви одставте десять бутилок і більш не давайте... Как кончиться, скажете, що вгощення більше нема.

СОФІЯ МАРКОВНА.

Яке вгощення?

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Мое... Я вгощаю тих, хто димократов буде
завтра бить...

СОФІЯ МАРКОВНА.

Ну, то й нехай б'ють, а на що ж вгощення?

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Ет!... Ви нічого не поміняєте...

СОФІЯ МАРКОВНА.

Та за що ж вгощать?... Це ж не шуточка,—
десять бутілок. Це ж копійка!... Схаменися,
сину...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Одчепіться, мамо... Ви нічого не поміняєте...
Я вам раз сказав, що за царя і за наш руский
народ, я все своє імушество оддам... І ніяких
більше розговорів!

(Дядьки в цей час співають і цілуються).

СОФІЯ МАРКОВНА.

Може б я хоч половину одставила назад?
Га?... Все ж одно босячня вип'є...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Мамо!... *(Грізно дивиться на неї й вихо-
дить у чайну).*

СОФІЯ МАРКОВНА

(зітхає, підходить до шафи й почина переставлять пляшки. Входить Мартин).

МАРТИН.

Драстуйте, мамо... Що це ви робите?

СОФІЯ МАРКОВНА.

Ох, Господи!.. Аж злякалась... Та що?.. Бач, вгощення приготую босякам... (*Підводячись*). Що ж це ти вже зовсім покинув нас, синку?... З шинкарями сором бачиться?...

МАРТИН.

А! мамо, ви знов за своє... Яке вгощення босякам? Од кого?

СОФІЯ МАРКОВНА.

Та од синка ж мого доброго... Од кого ж, як не од Петра. Босяків вгощає, щоб димократів лучче били... (*Сіда на кушетку*). Ох, синку, а ти й тепер з цими... димократами?

МАРТИН.

З димократами... А не знаєте, коли будуть бить?...

СОФІЯ МАРКОВНА.

Не знаю... Ох, покинь ти їх, синку... На що вони тобі? Он яким ти обшарпанцем ходиш...

Що вони тобі дали? Учивсь, учивсь у тій гімназії, тягнув з нас жили, думали, челаєком буде...

МАРТИН.

Мамо, я це вже сто п'ятьдесят дев'ятий раз чую!

СОФІЯ МАРКОВНА.

Чуєш ти? Чом же тобі, синку, хоч не позакладало змалечку, щоб ти не мучив мене... Чуєш!... Казала покійному: „не пускай ти його в той ніверситет, на що він нам?“ Ні, таки своє... А він з ніверситету в тюрму попав... Ох, синку, синку, нема в тебе серця до матері!... Тобі от-ті чортові димократи миліше матері й брата...

МАРТИН.

Ви ще довго пилятимете?... Чув я це не раз. Ви лучче скажіть мені, може ви знаєте, коли будуть бить димократів.

СОФІЯ МАРКОВНА.

А чорт їх зна... Хай б'ють... А ти що, може спину свою за їх підставиш?... Підставляй, підставляй, синку... Приятелі доведуть до добра!...

(Почина плакати).

МАРТИН.

Ну, от, ще цього тільки не хватало... Ну й чого?

СОФІЯ МАРКОВНА (плачучи).

Обшарпаний... без догляду... голий... Вчили, вчили... Чужі діти покінчали вже давно, повиходили в люди... А мій... по тюрмах... з демократами...

МАРТИН.

Перестаньте, мамо!...

СОФІЯ МАРКОВНА.

„Перестаньте“!... Лучче б ти, синку, перестав... Покинув свої штуки... Покинь, моя дитино, на що воно тобі оте страшне?... Та ставай разом з Петром торгувать... Он він собі, хвалить Господа Милосердного, заробляє... І ти міг би коло його... У тебе ж ні сорочки десь нема, ні одєжинки доброї... Ну-да, нема?

МАРТИН.

А!... Та є, все є.

СОФІЯ МАРКОВНА.

Є!... І не обідаєш, мабуть... А в нас і попоїсти є що, і чи одєжу яку справить... Покинь, сину!... А кончатся оці бунти, поїдеш собі в ніверситет.

МАРТИН.

Мамо! Я ж вам уже не раз казав—я не покину. Понімаєте ви, чи ні?

СОФІЯ МАРКОВНА.

Бунти робить будеш?

МАРТИН.

Да, бунти. Буду бунтувать народ проти таких братів, як Петро...

СОФІЯ МАРКОВНА.

А Петро тобі завгорив? На брата рідного оттаке?...

МАРТИН.

Для народу, для правди, нема братів та ще таких, як мій... Пойміть же ви, хоч раз, що я за правду, за народ стою!...

СОФІЯ МАРКОВНА (*зітхаючи*).

Оце саме й той говорить... та вгощає бс-сяків... І той за народ, і той за народ... А що таке той народ, то й чорт не розбере... Ох, уродились обидва... (*Почина знов схлипувати. Мартин ходить по хаті. Вбіга половий, зирка на Мартина й нахиляється до шафи. Софія Марковна зразу перестає плакати*). Куди? Куди? Для кого?

ПОЛОВИЙ.

На вгощеніє.

СОФІЯ МАРКОВНА.

Бери з другої купи... Ач! Так і хапа... Не догляди за ними, так і сорочку з тебе стягнуть. (*Половий вибіла, ще раз зиркнувши на Мартина і вистрибнувши в чайну, щось шепоче Петрові Йвановичу, хитаючи головою на кімнату. Петро Йванович суворо нахмурюється і йде в кімнату*). Так і зорі за ними, бо й ниточки не останеться. Жульня непроходима... Натупкаєшся отак цілий день... Думалось—ось син скінчить науку, піддержить на старість матір... А син...

МАРТИН.

Та Петро ж піддержує вас...
(*Увійходить Петро Йванович*).

СОФІЯ МАРКОВНА.

Петро?... А на Петра хіба поклала стільки, як на тебе?...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ (*понури*).

Панич наш прийшов?... Студент?...

СОФІЯ МАРКОВНА.

Годі тобі, годі. Йди собі... А то знов заведетесь... Він до мене прийшов...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Що ж це сталося, що наш панич заглянули до нас?

МАРТИН

(озирає його з ніг до голови й усміхається).

Тобі лаяться захотілось?

СОФІЯ МАРКОВНА.

Іди, Петре, йди...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Підождіть. Я ж брата рідного вже давно не бачив...

МАРТИН.

Ну, дивись.

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Чого ж ти прийшов?

МАРТИН.

А тобі яке діло?

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Та це ж моя хата?

СОФІЯ МАРКОВНА.

Петре... Годі. Іди собі...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Гляди, Мартине... Я не подивлюсь, що ти мій брат. Смотри!

МАРТИН.

За „батюшку“ постоїш?

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Не смій так говорити! Я тебе арештую...

МАРТИН

(з ненавистю, твердо).

А я тебе уб'ю...

СОФІЯ МАРКОВНА.

Діти! Та Бог з вами... Показились ви?!

МАРТИН.

Іди краще хуліганів своїх підпоюй далі. А то не схотять „батюшці“ служити.

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Мартине! *(Стоять і дивляться один на одного, суворі, тверді, дужі. Петро Йванович круто повертається й виходить з хати. Мартин почина ходити. Софія Марковна плаче).*

МАРТИН.

Годі плакати... Ідіть краще пройдіться на кухню, а то ж покрадуть.

СОФІЯ МАРКОВНА.

А ти ж... підождеш?... Хоч... надивиться на тебе...

МАРТИН.

Підожду. *(Софія Марковна, витираючи очі, виходить у праві двері, що до кухні. Мартин за-*

раз же підходить до дверей, що до чайної й пильно дивиться в щілинку).

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО.

А ну скільки з нас?

ПОЛОВИЙ (підбіга).

Двѣ пари чаю... Чайникъ настойки... Яичниця...

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО.

Та буде... Скільки за все?

ПОЛОВИЙ.

Сичасъ... (Рухує й подивляється на Червоного дядька). Два рубля десять.

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО (мляво).

На... (Підводяться, хитаючись, і виходять. Пряний босяк спить. Босячка скаменіла. Запасні шепочуться. Полові в другому кутку теж шепочуться й сміються. Петро Йванович в задумливій, понурій позі. Мартин одходить од дверей і ходить по хаті).

(Вбіга кухарка, дівчина з села).

КУХАРКА.

Ох, матінко! Це ж панич! Де це ви взялися в нас?

МАРТИН (хмуро).

З неба впав.

КУХАРКА

(виймаючи якусь посуду з шафи).

Чисто що з неба... Я вже думала, що вас знов у тюрму взяли...

МАРТИН.

Та й зраділа?

КУХАРКА.

А чого ж би я раділа? От-так! Я вже й так скучила за вами.

МАРТИН.

Як собака за цибулею?

КУХАРКА.

Е! більше!..

МАРТИН.

Чом же ти тоді не прийшла до мене?

КУХАРКА *(лукаво)*.

Коли?

МАРТИН.

Сама знаєш... На що збрехала? Хіба я тебе силував?

КУХАРКА.

Еге!... Коли ж ви будете балуватися.

МАРТИН.

А хіба я тобі казав, що не буду?

КУХАРКА *(змішавшись)*.

Н-ну... От я й не пішла того.

МАРТИН.

А тепер прийдеш?

КУХАРКА *(кокетливо)*.

Хто його зна... А хіба ясла до коней ходять?

МАРТИН.

Як коли то й ходять... Прийдеш?

КУХАРКА

(вибігає, кидаючи обіцяючим поглядом).

Не знаю!...

(Мартин хмурий ходить).

П'ЯНИЙ БОСЯК.

(прокидаючись, до босячки).

Дай огурца... Лукерья... Слишть?.. Лукерья!..
(Босячка не рушиться). Петръ Іваничъ!.. Собола-
воліте огурчика... Едінаго!..

ПЕТРО ІВАНОВИЧ.

Дай йому огурца. *(Половий виймає з-під
стойки й дає босякові)*.

ШПИГ *(до Петра Івановича)*.

Долго їх нет.

ПЕТРО ІВАНОВИЧ.

Да...

(В кімнату входять Софія Марковна і Ольга. Мартин здивований, нахмурюється).

ОЛЬГА.

Драстуйте. На-силу вас знайшла. (Важко дихає й непомітно озирається).

СОФІЯ МАРКОВНА.

Єто до тібе... Мартусь. Прийшли аж на кухню... Присядьте у нас... Звиніть, што так у нас... Торговії люди.

МАРТИН.

Як же ви знали, що я тут? Я тут ніколи не буваю...

ОЛЬГА.

Я заходила до вас! Нема... А тут... Ну, одним словом, я опинилась коло цього дому... І подумала: „а ну, на всякий случай, може він тут“, і зайшла... Фу!.. Я так бігла... Слухайте, дуже важна справа...

МАРТИН (до Софії Марковни).

Мамо, вийдіть на часинку. Нам треба побалакати.

СОФІЯ МАРКОВНА

(поспішно, пильно оглядаючи Ольгу).

Беседуйте, беседуйте... Можеть, они шось закусили б?.. Яїшничку можна свіжую... А то й...

ОЛЬГА.

Ні, дякую... Не треба, дякую.

МАРТИН.

Не треба, мамо. Ідіть.

СОФІЯ МАРКОВНА.

Ну, як сібе хатіте... Ну, то хоть чайку...
Как же так? Гості прийшли, а ти, сину, так при-
німаєш...

МАРТИН.

Мамо!..

СОФІЯ МАРКОВНА.

Ну, Бог з вами... Беседуйте... *(Виходить).*

ОЛЬГА.

Це ваша мати?

МАРТИН *(жорстко й холодно).*

Да.

ОЛЬГА.

Ну, так річ в тім... *(Встаючи, мівно).* Ні!
Це ідіотство! Це... Слухайте, цього не можна
допустити!...

МАРТИН.

Та що таке?

ОЛЬГА.

Грицько, Лія й Мазун зараз передяглись, замазались і йдуть у вашу чайну наглядать хуліганів...

МАРТИН (*озираючись*).

Тихіше кажіть... Там чайна... Тільки не моя, а мого брата... Ну...

ОЛЬГА (*тихіше*).

Ну, так це безумство!... Цього не можна допустити. Вони не видержать ролі й попадуться. А для Грицька знов тюрма це—смерть.

МАРТИН.

Ну, що ж я можу зробити?

ОЛЬГА.

Я не знаю... Уговорить їх треба... Це ідіотство!... Я ждала їх коло чайної—нема їх. І зайшла сюди, думала—вас найду... Ах, це таке безумство... Я знаю, Грицько це навмисне... А ті ідіоти й собі...

МАРТИН.

Та може вони й не прийдуть?... Справді, ідіоти!... Тут шпигів повно.

ОЛЬГА.

Ні, вони прийдуть... Слухайте, ходім на улицю... Зустрінем їх. Ми станем коло чайної...

МАРТИН.

Ні, коло чайної неконспіративно. Мене тут знають. Брат може пакость зробить... Хм... Що ж тут зробить?... Йй-богу, ідіоти!... Передяглись, кажете?...

ОЛЬГА.

Да.

МАРТИН.

Іх можна впізнать?

ОЛЬГА.

Трудно. (*Сідає на ліжко*). Я не знаю, що я буду робить, як Грицька арештують... І за таку дурницю... Хоч би за діло... Фу, паскудство!...

МАРТИН.

Хм... Я зараз крім того не можу йти... звідси. Я навмисне прийшов сюди, щоб якось випитать у матері, коли погром буде... Я повинен узнать... (*Ходить і зупиняється коло задуманої Ольги. Сідає й несміло бере її за руку*).

ОЛЬГА (*холодно*).

Це що таке. Знов? (*Вириває руку*).

МАРТИН

(понуру дивиться перед себе. Потім устає й починає ходити по кімнаті).

П'ЯНИЙ БОСЯК *(співа)*.

Дде-е-мель-чі-ші-чі-ка-а...

Йех бідня-жі-чі-ка...

ОЛЬГА.

А ще сильним себе називає... Хм... Ви—раб... Сильний має самолюбіє, сильний панує над собою... А у вас і самолюбія нема!...

МАРТИН *(мовчить, ходить)*.

Як би ви були сильним, ви б після всього й не підходили б до мене, а ви знов... Раб!... Раб паскудства... Фу!

МАРТИН *(злісно)*.

Дда-а...

ОЛЬГА

(тихіше, не зводячи з його очей).

Хіба ви мене любите?... Ні ж... не любите... Правда? *(Мартин мовчить, ходячи)*. У вас тільки одне паскудство є... Коло вас гидко й страшно сидіти!... *(Задумується)*.

МАРТИН

(ходить і, зупинившись, понуро дивиться на неї).

ОЛЬГА.

(задираючи голову до його).

Ну?... Що так дивитесь?... Фу, який у вас... скотський погляд... (Мартин раптом сідає поруч неї, хапа її в обійми й скажено почина цілувати. Ольга спершу пручається, потім безсиліє й піддається його поцілункам. Нарешті, Мартин одривається, хапа себе за голову й спершись на коліна кам'яніє. Ольга якийсь час сидить недвижно, важко дихаючи, потім мовчки поправля хустку на голові, встає й хитаючись, мовчки виходить з кімнати).

МАРТИН (стрепенувшись).

Ольга!... Олю!... Куди?... (Якийсь час сидить, потім почина ходити, далі, стрепенувшись, хапа картуза й вибіга за Ольгою).

В чайну входять Швець, пронирливий босяк, двоє убого одягнених дядьків. Входять балакаючи. Швець підходить до шпига й почина щось докладувати. До них з-за стойки підходить Петро Йванович. Швець вийма з-під піджака якийсь пакунок і дає Петрові Йвановичу).

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Пожалуйте, пожалуйте!... Сідайте, землячки... Скудова самі?

ОДИН З ДЯДЬКІВ.

З Гавришиної... *(Сідають за стилик).*

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Ну, от! І очень прекрасно... Чай будете пити, чи чогось більше гарячого?... Га?... Ей! Половой! А ну-ка-сь нам там настоечки в чайничку! *(Половий іде в кімнату, вийма пляшкy, перелива в чайник і потім виносить).* Нада промочить горляночку!... А я закусочки виберу... *(Підходить до стойки. Входять Мазун, Лія й Грицько. Мазун і Лія держаться занадто розв'язно, а Грицько занадто ніяково).*

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК *(до Лії).*

А!... От і кралечка до нас... І очинь при-
красно... *(Коли проходить Мазун, він закли-
каючим жестом уклоняється; загляда Лії в лице
й обнімає).* Кралечка антіресная... Што ж ви
штолхаєтесь?... Ех, мамочка!

ЛІЯ.

А ну!... Смотри який! *(Грицько ніяково
посміхається й тупчється на місці).*

МАЗУН *(озирається).*

Ну, ти!... Чево пристав до девки!... Хоч в
рило? Я, брат, можу... В аккurate получиш...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК (сміється).

Спольна?... І здачі не хочеш? Пошутив, брат!... А кралечка здобная... (Мазун Лія і Грицько проходять до крайнього столика. Пронирливий босяк вертається до стойки).

ЛІЯ

(йдучи за Мазуном, бурмоче).

Як гупо!... Як гупо...

МАЗУН.

Ну, попались... Чорт же його знав... Ви, Грицько, держіться трошки смілище, а то... Половой! Пару чаю! (Половий подає горілку дядькам, хита головою й біжить з чайниками на кухню).

ЛІЯ.

Страшенно гупо... Я чуть не дала йому по фізіономії... Ха-ха-ха!... (Реюче довго, трохи ненатурально).

ГРИЦЬКО (бурмоче).

Побільше конспірації!... Годі вам сміятись...

МАЗУН.

Нічого... Ну, панове, так сказати в саму центру попали... Держись!...

(Петро Йванович бере пакунок і йде за стойку, розв'язує його. Швець і інші сідають за столик, шепочуться, схилившись близько головами).

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК (до шпига).

Ех, господін! Чижемо жити на світі!

ШПИГ.

Чего так?

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

На щот земельного положенія стісненіє больше... Просто здихай та й усьо!

ШПИГ.

Да, зато у панов, у телігентов єсть.

П'ЯНИЙ БОСЯК

Вѣрно! А потому бей жидовъ и телигентовъ!... Вотъ и все.

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Ну, і дурак... А как ти дурак, то й мовчи... Понімаєш?... Спи оттам і мовчи... (*П'яний босяк робить п'яний рух і бурмоче щось*). А у вас, землячки, як на щот землі?

ДЯДЬКО В СВИТІ (*зітхаючи*).

Плохо!...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Плохо?... (*Наливаючи в шклянки горілку з чайника*). Все панська земля?

ДЯДЬКО В СВИТІ.

Панська...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Да... А от, кажуть, що скоро одбірають у панів землю будуть... Завтра маніфест про тето виходить... *(Дядьки вирівнюються й дивляться на його)*. Чеснѐ слово.

МАЗУН

(до Лії і Грицька).

Ви що-небудь розумієте?...

ЛІЯ.

Слухайте, слухайте...

ДЯДЬКО В ЧУМАРЦІ.

От-то Боже мій!

ДЯДЬКО В СВИТІ.

Я ж казав, що щось буде!... А ви ж... А скудова ж це звісно?

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Як то скудова?... Та про це вже всі знають... Господін! Правда що завтра маніхвест про землю виходить? *(Входять двоє дроворубів з сокирами, у фартуках з мішків. Вони ставляють коло себе сокири, сідають за столик і починають слухати)*.

ІШПИГ (*важно*).

Правда... Завтра вже будеть звесно... Цінкуляр вийдеть.

ДЯДЬКО В СВИТІ.

Щоб одбірать землю?

ІШПИГ.

Да.

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Тільки, брат, не так то скоро й одбереш!...

ДЯДЬКО В СВИТІ.

А то ж чого? То ж царський маніхвест?

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Та маніхвест то царський. А от чув ти про бунти?... Чув?

ДЯДЬКО В СВИТІ.

Та кажуть люди...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Ну, от... Дак це бунтують пани та жиди!... Ім не вигодно, щоб мужикам досталась земля, от вони й ідуть проти царя... Царь хоче дать землю, а пани та жиди, значить, давай бунтації делать...

Усмиряють їх, усмиряють, а вони таки своє... Царь, значить, хотів у японців землю одвоювати для мужиків, а вони напротів йому... О!... Через то ми й програли війну... А тепер виходить скрозь народ пропадаєть з бедності, государь хоче помогти, а жидова не дають... Що нам делать?... *(Вискакує на табуретку, з нафосом)*. Товарищі! Що нам остайоця делать?... Как нам бить?... Как нам горю пособить? Наші ж детки вмірають, нашії семейства плачуть... Заїдає нас жидова проклята!... Ви посмотріть: усе лавки, усьо багатство в жидівських руках...

ДЯДЬКО В ЧУМАРЦІ

(схоплюється, з мівом).

Та вони ще й бунтують?! Ще не хотять нам землі дать?!... Та... та... розірвать їх!

П'ЯНИЙ БОСЯК.

Бей жидовь!

ЛЯ *(до Мазуна)*.

Тепер ви все розумієте? Да?

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК

(ще з більшим нафосом).

Товарищі! Завтра вийдють цінкуляр про землю... Слухайте сюда всі!... Завтра вийдють цінкуляр... Жиди й пани хотять по тетой причині зделать бунт... Не дать їм бунтувать!...

ДЯДЬКО В ЧУМАРЦІ.

Не дасть!...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Завтра в соборі будець молебствіє за царя...
Жиди хотять прекратить нам молебствіє... При-
ходьте усе в собор хто з чим попаде...

П'ЯНИЙ БОСЯК.

Rrrr... Бей жидовъ! Урра!...

ДРОВОРУБ

(піднімаючи сокиру).

А з цим можна? (*Рейт*).

ПЕТРО ІВАНОВИЧ (*суворо*).

Господа!...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Всьо можна!... Не жалеть їх!...

ПЕТРО ІВАНОВИЧ.

Господа!... (*Стихають і дивляться на його.*
Пронирливий босяк зліза з табуретки й кричить:
„и-и!“). Господа!... Нада говорить по совісті й
по правді... Про землю нічого правильно сказати
ніззя...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК (*схоплюючись*).

Як то ніззя?

ШПИГ.

Петро Іванич!

ПЕТРО ІВАНОВИЧ (*твердо*).

Ніззя!... Бо ніхто ще не знаєть, какой то маніфест. Не нада обманювать народ...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Як обманювать?!.. Сам пристав... вам...

ПЕТРО ІВАНОВИЧ.

Пристав тоже не знаєть... І того не можеть бить, щоб землю одбірали... Чипуха! Що жиди й пани бунтують, ето правда. Шо нада їх усмирять, тоже правда, бо они хотять зделать такое, шо нікада не було. Они хотять зделать димократскую республику. То значить, шо они хотять, щоб не було царя, поліції й начальства. Того не може быть, бо Бог сотворив ето не так. Бог сотворив усяких звірей і животних. Всякий животний повинуеться другому животному. Єсть менші, єсть старші. Так само й люди... Када усе будуть равні, то яка міне заслуга, шо я приобрих сїбе імущество? Нікакой. Ти зароботай... Када всі равні, то всі перегризуться... Того не може быть. Нікада всі равні не будуть, бо єсть один товщий, другой тоньший, один вищий, другой нижчий... То

правда, що народ бідує, но тільки по якій причині? Необразованность... Дурак наш народ!... Не вмеєть сібе на положеніє поставить...

ШПИГ.

Та позвольте!... Как ви говорите?... А жиди разві...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Жиди умнії. Через то они й давлять наших... Іх нада бить не за ето, а за то, шо они димократи й димократську республику хотять... Будь і ти умний!... Не будь дурак...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК

(Хутко вийма з-за пазухи бумажку, підсіда до дядьків і почина їм читати й поясняти. Шпиг підходить до Петра Йвановича і почина пошепки говорити щось. Петро Йванович суворо слухає, потім одвертається й голосно каже).

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Ви так думаете, а я так... *(Шпиг одходить до дроворубів і теж почина шепотіти).*

МАЗУН.

А Мартинів брат все-таки чесний черносотенець...

ЛІА.

Да... Він убеждьоний хуліган... А це просто наняті агітатори... Що він їм читає?... А-ну, Мазун, послушайте. Мабуть, прокламація їхня.

МАЗУН.

Можна. *(Встає, розв'язно підходить до дядьків і підсідає. В чайній стоїть худіння від таких балачок).*

ГРИЦЬКО

(з ніяковою усмішкою).

А знаєте що, Ліє?... Я нахожу, що вони нічим не відріжняються від нас.

ЛІА.

Як то?

ГРИЦЬКО.

І ми брешемо, й вони брешуть... І ми й вони стараємся засипать прирву між розумінням і почуванням. І ні в нас, ні в їх нічого не виходить.

ЛІА.

Я вас не розумію. Яка прирва? Як ви можете навіть зрівнювать... Це ж отброси общества, продажні душі... Дивно!

ГРИЦЬКО.

Тихіше говоріть... Що значить—отброси общества? В суті своїй, в своїх почуваннях,

в своїй, так сказати, природній етиці, ми всі однакові, бо у всіх однаково вона розходитьсь з розумом. Хіба у нас нема продажних? У нас, передових?...

ЛІЯ.

Ви, Грицько, ерунду говорите...

ГРИЦЬКО.

Чого ерунду? Чим ми зараз кращі за того босяка? Ми сидимо тут і брешемо для того-то і того-то, а він бреше для своєї цілі... Суть одна. А розумом і він і я знаємо, що брехать погано...

ЛІЯ.

Тут не можна спорить, а то б я вам доказала, що ви дуже помиляєтесь.

ГРИЦЬКО.

А от-той дядько кращий за нас, він не такий дізгармонічний, у його невеличке розуміння більше рівняється почуванням...

ЛІЯ (*роздратовано*).

Я не розумію... „Той дядько краще за нас“... Чим? Тим, що він, як дикий звірь, готов бити євреїв? Да? Що вони зробили їм, оцим скотам?

ГРИЦЬКО.

Я розумію, ви як єврейка...

ЛІЯ.

Я—стільки ж єврейка, як українка... І тут зовсім не єврейство... А мене возмущає, що звірь завжди кидається на слабого... Євреї не можуть захищатися, значить їх можна бити.

ГРИЦЬКО.

Зовсім не те...

ЛІЯ (*перебива*).

Ай ну!... (*Мовчать*). Мене тільки подразжає, що я сама собі ізмінюю... Я зовсім не повинна так реагувати на це... Я знаю, от зараз я вже знаю, що кожне явлення треба зустрічати з свідомістю, з увагою. Тоді воно більше дає... А свідомість як раз зникає... Реагує одне почуття...

ГРИЦЬКО.

Хм... Я ж про це й кажу вам, що у нас немає гармонії почуття і свідомості... Або одне, або друге...

ЛІЯ.

Ай ну!... Ви говорите, що хулігани (*озир*
рається, тихіше), що вони брешуть і ми брешем... А я зовсім про друге. Мені наплювати, чи я брешу, чи ні... А мене злоба бере, що мене кожне явлення так схватує, що я в йому верчусь, як щепка...

МАЗУН (*підходячи*).

Ви подуріли?... Ви звертаєте на себе увагу!... Ви балакаєте у весь голос... Я звідти чув... „реагірує“... „гармонія“...

ЛІЯ.

А!... Грицько філософію розводить...

МАЗУН.

Читали чорносотенську прокламацію?... От проізведеніє!... Держіться конспіративніше... (*Одкидається і б'є Грицька по плечі. Голосно*). Ех, жисть наша!... Правда, Андрюха?... Налий ка, брат, стакашку чаю?... Цмокнув би я ще полбутилки, дак нащот карманных дел плохо...

ЛІЯ (*тихо*).

А про що в прокламації?

МАЗУН.

Кличуть до погрому... Дядьки слухають, аж роти пороззявляли... Ловкий босяк!.. Бестія одчаяна... Бреше, аж лящить...

ГРИЦЬКО.

А ми не брешемо? Зараз ми не брешемо тим, що сидимо тут?

ЛІЯ.

Всяка є брехня. (*Злісно*). Хіба не все одно, чого і як брехать?... Суть в тому, що ми не мо-

жемо не брехать!... Ми не можемо бути дужими...
Ми повинні брехать!...

МАЗУН.

Да, повинні!... І я нічого не бачу страшного.

ГРИЦЬКО (*злісно*).

А я бачу!... Я бачу, що я не можу жить
так, як я хочу... Я сам собі гидкий... Розумієте?...

МАЗУН.

Та ви не кричіть...

ГРИЦЬКО.

Наплювать!... Хай слухають... Принаймні
хоч проти волі скажу їм правду... Злоба, злоба ж
бере, що я повинен сидіть і піддакувать їм, коли
вони кидають мені грязь в лице!.. Мені хочеться
кричати, а я повинен усміхатись... Для вас це
нічого, може, а мені це ламає душу... Ламає, бо
я три роки в тюрмі збирався бути правдивим,
жити сміливо й гордо, а живу і бачу, що живу, як
раб брехливий, безсилий, брудний... Це страшно!...
Це досадно... Для чого ж у мене є розуміння і
нема сил?... Для чого?... Хіба це не насмішка?
Хіба це не досадно?

МАЗУН.

Я розумію вас..., але.. ви балакайте тихіше,
бо всі втрюх сядемо в калошу... Мені теж досадно,

що я не можу сказати нічого бідним дядькам, але ж я знаю, що як я скажу зараз, то може з рік уже за це нікому нічого не буду говорити.

ЛІЯ.

От іменно!...

ГРИЦЬКО.

Хм!... Ви мене не розумієте... Не в цьому річ... Я говорю, що я хочу кожную хвилину, кожний мент бути правдивим. А коли я хоч раз збрешу, значить—я можу й завжди брехати... Значить, я безсилий!

МАЗУН.

Ну, це утопія!... І при тому зовсім непотрібна... Для чого правдивість?... Це—бог, ідол.

ЛІЯ.

От іменно... А єдиний бог—це життя!... Життя, а не правдивість кожную хвилину, кожний мент, як ви кажете... треба старатись, щоб у цей мент, як можна більше було приятних переживаній... життя. От і все!...

ГРИЦЬКО.

Рецепт простий... але...

МАЗУН.

Ну, годі!... Ми звертаємо на себе увагу... Побалакаємо потім... (Голосно). Ох-хо-хо!... Чи-

жело жить на светі!... (*Тихіше, сміючись*). Я все одну фразу повторяю. (*Голосно*). Нада, брат, іти спать... Завтра на роботу... Ех-хе-хе-е!...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Какую роботу?... Хе-хе-хе!...

ГРИЦЬКО (*злісно*).

У всякого своя робота!... У одного людей бить, а у дру... (*Лія шарпає*).

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Верно!... Ти ето правильно, земляк... Всяк своє...

МАЗУН (*тихо*).

Грицько!

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Тільки завтра треба пораньше виходить на роботу... Щоб жидовскія морди не заколдували... Они ж колдують... стерви!

ГРИЦЬКО.

Брехня!... (*Мазун шарпа*).

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Как брехня?... Та тето всякий знає... Чудак челаек! Разі ти не знаєш, шо они в свою мацу крестьянськую кров пуцають?... „Брехня“... А

кучки їхні? Саме і єсть колдовство... Почему они нічого не роботають?...

ГРИЦЬКО.

Вони роботають... (*Лія шарпа*). Одчепіться!... Вони роботають так, як і всі... Євреї такі ж люди, як і ми... Брехня все те!...

ЛІЯ (*до Мазуна*).

Спиніть його, спиніть... Він з ума зійшов... (*Мазун підводиться*).

МАЗУН.

Ну, як воно там ни є, а нам пора до-дому... Половой!... (*Підбіла половий*). Скільки с нас?

ПОЛОВИЙ.

Десять копѣекъ.

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Та вони люди, а душа в їх чортяча. От в чому вся плепорція!... Колдуни всі—люди. А колдунов повсегда вбивали...

ГРИЦЬКО.

Євреїв у Росії мілліони... Всі вони колдунами не можуть бути... Ви, дядьки, не вірьте йому... Неправда все, що він говорить!... І про землю...

МАЗУН

(силою хапає й тягне його).

Ну, годі, ходім!...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

А ти скудова такий розумний виїскався?...
Чи не з тих, ти, брат, самих і будеш, що тету
землю не дають?...

ГРИЦЬКО.

Ви, дядьки...

МАЗУН.

Да ви, братци, на його не той... Он трошки
випив... Дак і сам не знає, що говорить!... Ну,
ходім спать... Годі!

ГРИЦЬКО *(злісно пручаючись)*.

Брехня! Я не п'яний... Не вірьте...

МАЗУН.

Ха-ха-ха... Ну, ну... Нечого, брат... Клюк-
нув і мовчи...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Д-да!... „Брехня“... Нап'йоця, как свиня,
і брешить своїм п'яним язиком... Я тобі, брат,
как на щотах докажу, шо жиди ето первій кол-
дуни, а ти міне... *(перекривля)* „брехня-а“...

ГРИЦЬКО.

Дядьки!... Не вірьте про землю... Це брехня!... Вони підкуплені поліцією... щоб... (*Мазун силміць випиха його. Всі троє зникають*).

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Сам ти брехун, п'яний дурак!... (*Обертається до дядьків*).

ЗАВІСА.

КАРТИНА ТРЕТЯ.

Переулок. Задня стіна уявляє бік улиці перпендикулярної до переулка. Праворуч і ліворуч завороти улиці. Улиця торгова, але магазини всі зачинені. По тротуару туди й сюди ходить публіка, парами й групами. Робітники, гімназисти, студенти, приказчики і т. и. Всі живо й радісно балакають. На розі зібралась купка. Між ними Мартин, Мазун, Лія.

ЖІНОЧИЙ ГОЛОС (*читає бумажку*).

„Рабочій классъ всегда останется вѣренъ своимъ лозунгамъ. Какъ въ дни борьбы, въ дни истощающихъ усилій, поражень, такъ и въ дни побѣды онъ не забудетъ своей великой миссіи. Его не ошеломятъ лукавыя, лицемѣрныя обѣщанія. Никакія „конституціи“ не заставятъ его повѣритъ въ искренность обѣщанія того правительства, которое цѣлые вѣка сосало его кровь. Пролетаріатъ знаетъ, что всякія конституціи есть плодъ его борьбы и онъ не положитъ оружія до тѣхъ поръ, пока не будетъ осуществленъ идеаль социализма!...

ДЕ-ЯКІ ГОЛОСИ.

Урра! Ура!... (*Де-які починають розходитись*).

ДЗВІНКИЙ ГОЛОС.

Товарищи!... Идемъ на царскую площадь!...
На митингъ.

ГУСТИЙ ГОЛОС.

Для чого?

ДЗВІНКИЙ ГОЛОС.

Нам нужно обсудить эту „конституцію“.

(На розі з'являється Оля. Вона виймає з-під кохточки бумажки і шпурляє в юрбу. Піднімається вальт. Хапають жадно, штовхаючи одне одного, з криком. Чується: „Ой, на ногу“... „Господа!... Не хватайте!... Господа“... Ті, що піймали, одходять на бік, читаючи. До їх сходять дехто з тротуару улици й читають разом. В юрбі шамотня, сміх, крики. З'являється сивий поліцай).

СИВИЙ ПОЛІЦАЙ.

Господа!... Ніззя так... Господа... Зачем безобразничать?...

ЛІЯ.

Ә, дѣдушка!... Развѣ вы еще не читали манифеста? Свобода!...

СИВИЙ ПОЛІЦАЙ.

Ну, так што, што свобода?... Дак разі нада оттакое безобразіе делать?... Читали б сібе тихо й скромно, а они з криком...

ЛІЯ.

Вѣрно, дѣдушка!... Да здравствует революція! Правда?

(В юрбі сміх. Сивий поліцай іде поважно далі. До його пристає якийсь хлопчина і на

ходу читає йому прокламацію... Чуються голоси: „Смирні барбоси стали“. Другі: „Е, це здавна хороший городовик“).

ДЗВІНКИЙ ГОЛОС.

Господа!... На митингъ!

ЧИЙСЬ ГОЛОС.

Мітингу, не буде!

ДЗВІНКИЙ ГОЛОС І ИНШІ.

Почему? Комітет пригласил на сьогодні?

МАРТИН

(стає на тумбу, його піддержує Мазун і ще хтось).

Товариші! Загальний комітет усіх соціально-демократичних організацій закликав на сьогодні на мітинг. Але я від імени цього комітету прошу підождати якийсь час і не ходити на Царський плац. Комітет, товариші, дуже добре розуміє, що нам треба обсудить ту „конституцію“, яку сьогодні преподнесло нам наше добре правительство. *(З тротуару улиці сходиться до кону (в переулок) публіка. Ольга роздає бумажки).* Але комітет, товариші, також добре знає, що коли правительство що-небудь дає одною рукою, то в другій держить нагай *(сміх)*. Ми вже знаємо, як воно обіщало конституцію і скільки крові пролилось. Тепер, товариші, конституція ця вийшла, скільки ж

то тепер повинно пролитись крові? Як ви думаєте? (*В юрбі сміх і крики: „Багато!... Ура!“*). От же, товариші, нам треба бути дуже обережними. Комітет учора узнав, що поліція на сьогодні організує погром. Нам треба добре роздивитись, чи треба нам сьогодні робити мітинг, чи підождати...

ЧИЙСЬ ГОЛОС.

Не треба ждять... Погрому не будеть... Это трусость.

МАРТИН.

Товариш, що крикнув „трусость“, видно, недавно з яйця вилупився (*сміх*), бо не знає, що таке „трусость“, а що таке розум. Нам не важно, чи то „трусость“, чи ні, коли я піддурю ворога й розіб'ю його. Нам важно побідити. Товариші! Всякий знає, що наша сила — організованість. Будьмо ж людьми розуму й дисципліни. Комітет через півгодини обговорить цю справу й об'явить усім, коли буде мітинг. А тепер, товариші, будемо на улиці ходячи ждять. (*Зліза з тумби. В юрбі оплески й крики: „Будем ждять“... „Комітет рішить“... „Господа, не расходись!...“ Читають прокламації*).

ЖВАВИЙ ДОБРОДИЙ

(*дзвінко, різко з тумби*).

Товарищи! Если въ васъ живъ духъ чело-вѣческій, если у васъ не угасло пламя отваги,

если вы не рабы, то вы пойдете сейчас на митингъ!... Слышите, вы пойдете! Нельзя ждать... Насъ обманываютъ. Насъ обкрадываютъ этой конституціей, а мы будемъ ждать пока кто-то тамъ рѣшитъ... (крики: „Годи!...“ „Довольно!...“ „Простимъ!...“ „Не надо!...“ „Годи!...“) кто-то тамъ рѣшитъ, итти ли намъ, или нѣтъ. Граждане и гражданки! Если въ васъ живъ духъ человѣческій, то вы пойдете сейчасъ и будете обсуждать, что дѣлать дальше, какъ дальше бороться за свои права!

ТОВСТИЙ ПОЛИЦАЙ (з'явившись на розі).

Господа!... Р-разойдісь... Шо за собраніе...
(В юрбі свист і крики: „Долой поліцію! Геть!“)

ЖВАВИЙ ДОБРОДІЙ.

Господинъ!... городской! Вы какъ будто съ луны свалились. Развѣ вы не знаете, что сегодня изданъ манифестъ, разрѣшающій собранія?

ТОВСТИЙ ПОЛИЦАЙ (уперто).

А я говорю тібе—р-разойдісь... Понімаєш?
(В юрбі реїт, крики: „Долой!... Геть!“).

МАРТИН.

Товариші! Не будемо дратувать биків даремно... Розійдімся на групи... Комітет рішить і ми підемо всі на плац...

(В юрбі: „Комітет рішить“... „Върно“. „По парам“. Починають розходитись. Поліцей іде далі).

МАРТИН

(одходить до Сашка на бік).

Сашко! Зараз біжіть до бундовця Абрама і скажіть, щоб він зараз же йшов сюди. Потім зараз же біжіть до Алексея і теж кличте. Ви знаєте, де він живе?

САШКО.

Знаю.

МАРТИН.

На розі Петровської...

САШКО.

Знаю, знаю... Щоб сюди йшли?

МАРТИН.

Сюди, сюди. Я буду в цьому переулку ждати. Скоро тільки, Сашко! Бачите, масса хвилюється. (Підбіга Департамент). А як не застанете, то біжіть до Соломона. Там може будуть. (Сашко біжить).

ДЕПАРТАМЕНТ.

Слухайте, Мартине, я протестую. Ви не маєте права...

МАРТИН.

Що таке?

ДЕПАРТАМЕНТ.

Комітет постановив на сьогодні мітинг. З якої речі ви спиняєте публіку? Я не хотів вносити дезорганізацію...

МАРТИН

Ви чули, що я говорив? Вам позакладало?

ДЕПАРТАМЕНТ.

Ви пожалуста трошки ввічливіше висловляйтесь... Я вам не...

МАРТИН.

Та справді, ви ж бачите, що тут не до формалізму...

ДЕПАРТАМЕНТ.

Я повторюю, ви не мали права самі цього рішати. Майте на увазі, що мітинг постановив загальний комітет.

МАРТИН.

(круто одвертаючись).

Одчепіться од мене!

ДЕПАРТАМЕНТ.

Товаришу! Ви—нахал.

МАРТИН (озираючись).

Ви—дурень.

ДЕПАРТАМЕНТ.

Ми з вами ще будемо балакати! (Гнівню йде за лівий ріг. Мартин переходить на другий бік переулку й сідає на тумбу. З-за правого рогу виходить Ольга. Вона шукає когось. Забачивши Мартина, хутко підходить до його. Вона старається не дивитись йому в лице. Мартинові теж ніяково).

ОЛЬГА.

Слухайте, що це таке? Для чого ви одмінили мітінг? Маса хвилюється, агітатори не можуть здержувати її... Я не розумію...

МАРТИН (дратуючись).

Ви наче змовились усі. Здається, ви то вже можете розуміть, що дуже небезпечно підводить без потреби масу під вистріли. Ви ж знаєте, що на сьогодні поліція призначила погром?

ОЛЬГА (скипівши).

Ви—сліпий! Хіба ви не бачите, що ніякого погрому бути не може?! Хіба поліція здуріла робить погром в той день, коли виходить „конституція“? Вона повинна подивитись, яке вражіння зробить...

МАРТИН.

Ах, Ольго! Це вам тільки так здається, а справді воно не так...

ОЛЬГА.

А так, як ви хочете? Що це справді?... Це — паскудство! Не спитавшись нікого, одмінять...

МАРТИН.

Я говорив про це з Мазуном, Іваном, Лією, з агітаторами і всі згожуються, що треба обсудити. Ви даремне горячитесь так...

ОЛЬГА.

Ви зате занадто спокійні. Публіка хвилюється. Ес-ери можуть усіх затягти на свій мітинг. Той ес-ер, що тут говорив, усіх кличе за собою. Ліберали вже збирають на бульварі якісь підписи. Хотять прохати дозволу в губернатора на мітинг... А ми... Це чорт зна що і більше нічого!...

МАРТИН.

Ну, а на штики теж нема чого лізти...

ОЛЬГА

(рішуче, злісно, напружено, згорда).

Слухайте... Ви пожалуста нічого собі не уявляйте... Я вчора не дала вам по фізіономії

тільки через те, що... що була дура... (*Мартин хутко дивиться на неї, блідне й понуро дивиться в землю*). Я люблю свого чоловіка... Ви нічого собі не уявляйте...

МАРТИН (*злісно, глухо*).

Добре.

ОЛЬГА.

І знайте, що коли ви ще раз посмієте щось таке... зробити, я... я не буду дурою... (*Скипівши*). І як ви смієте лізти до мене з своїми па-скудаствами?... Як ви смієте ображати мене?... Хто дав вам право!

МАРТИН (*злісно*).

Ви!

ОЛЬГА.

Я?

МАРТИН.

Ви!... Бо ви свого чоловіка не лю-би-те!

ОЛЬГА.

Що-о?... Ха-ха-ха!... Так, значить, вас люблю?... (*строго*). Я його люблю, товаришу, знайте це. Люблю справжню, чистою любов'ю. Ви, само собою, цього не зрозумієте.

МАРТИН.

Я розумію, як ви його любите... Мені Лія казала... Ви його любите...

ОЛЬГА (*скипівши*).

Фу, паскудство!... Сплетні... Яке вона мала право?...

МАРТИН.

Вона проговориласть... Це не важно... Ви його любите не справжньою любов'ю. Справжня любов є найвища форма дружби, є з'єднання двох істот душею і тілом. І тілом. Справжня любов—зовсім не той висушений жалкою теорією гриб, який ви жуєте... І коли хочете, то ви й самі не можете справитися з своєю теорією, бо вона вам говорить одне, а природа друге. І ви самі це почуваете, тільки не хочете признать. От!

ОЛЬГА (*з ненавистю*).

Як... ви смієте мені так говорити?!

МАРТИН.

Смію, бо знаю, бачив, почував... А! Що тут грати у пужмурки!... Вчора ви не дали мені по фізіономії не через те, що були дурую, а...

ОЛЬГА (*здавлено*).

А... через що ж?... Ну?

МАРТИН.

А через те, що ви не могли дати... От через що! І так само і в другий раз не дасте...

І буде те, що повинно бути... побачите!... Я прямо говорю. Пужмурки мені надокучили.

ОЛЬГА (з ненавистю).

Ви... ви... Щоб ви після цього не сміли й підходити до мене. Чуєте?... Я ненавижу вас! (*Хутко йде од його. З правого завороту з'являється Ліберал у котьолку, з лівого Ліберал в циліндрі, вони зупиняються, стискають радісно руки*).

ЛІБЕРАЛ В КОТЬОЛКУ.

Бонифатій Андреичь!...

ЛІБЕРАЛ В ЦІЛІНДРІ.

Василій Николаичь!

ЛІБЕРАЛ В КОТЬОЛКУ.

Ну?... Хе-хе-хе... Что скажете на это?...

ЛІБЕРАЛ В ЦІЛІНДРІ (*поважно*).

Да... Поворотъ значительный... Перспективы, такъ сказать... хм...

ЛІБЕРАЛ В КОТЬОЛКУ.

Конституція!...

ЛІБЕРАЛ В ЦІЛІНДРІ (*озираючись*).

Да... Но вы все-таки не очень то съ такими словами!...

ЛИБЕРАЛ В КОТЬОЛКУ.

Ну, вотъ! Вѣдь мы теперь граждане, чортъ побери! Хе-хе-хе... Облобызаемся?

ЛИБЕРАЛ В ЦІЛІНДРІ.

Облобызаемся. („Лобизаються“. Публіка дивиться на їх).

ЛИБЕРАЛ В КОТЬОЛКУ.

И при томъ, свободные... Свободные, душечка! Вотъ оно!...

ЛИБЕРАЛ В ЦІЛІНДРІ.

Да, пока свободные... А что завтра будетъ, неизвѣстно... Вы куда?

ЛИБЕРАЛ В КОТЬОЛКУ.

Къ полицмейстеру... Надо поразспросить точнѣе на счетъ собраній, въ какомъ это порядкѣ дѣлается...

ЛИБЕРАЛ В ЦІЛІНДРІ (*заклопотано*).

Да, да... Это разумно... Нужно взять въ законныя рамки... На улицахъ просто... хаосъ какой-то...

ЛИБЕРАЛ В КОТЬОЛКУ.

Да, да... Есть слухъ, что военное положеніе снимають съ насъ... Хе-хе-хе... Конституція!

ЛІБЕРАЛ В ЦІЛІНДРІ (*покашляв*).

Неосторожный вы человекъ! Ну, до свиданія... Успѣха!...

ЛІБЕРАЛ В КОТЬОЛКУ.

Будьте здоровеньки... (*Прощаются, озирається*). Поклонъ милѣйшей Аннѣ Михайловнѣ!...

ЛІБЕРАЛ В ЦІЛІНДРІ (*піднімаючи циліндра*).

Спасибо.

ЛІБЕРАЛ В КОТЬОЛКУ.

И поздравленіе!

ЛІБЕРАЛ В ЦІЛІНДРІ.

Спасибо!

(*На лівому й правому розі стоять дві групи робітників*).

З ЛІВОЇ ГРУППИ.

Мітька! Чув?... „Въ законныя рамки“...

З ПРАВОЇ ГРУППИ (*передражнює*).

Конституція, хе-хе-хе!... Побіг революцію спинять.

З ТРОТУАРУ.

Господа!... Почему ждемъ? Идемъ на Царскую площадь!

З ЛІВОЇ ГРУППИ.

... Треба подождать... Комітет скаже...

(В лівому завороті здалека чути крики й свист. Всі озираються туди. Мартин устає й підходить до лівої групи. Чується: „Що там таке?“ „Ага! Козачня! Геть козачню!... Долой!... А-а!... Битесь?... Геть!... Фю-ю!“ Крики и свист стихають. Розходяться, сміючись, радісно. Чується: „Тепер їм бас увірвався“. „Чують свою пошибель“. „Кроткіє якіє!“ Знов голоси: „Господа! Это глупо ждать. Погрома не будет. Вы видите, даже казаки боятся!“ Другі: „Ньтз, ньтз...“ „Треба ждать... Комітет зараз скаже!...“—З-за, лівого рогу виходять Мазун і Лія, йдуть по кону).

МАЗУН.

Але ж це неблагоразумно... Для чого?... Козак міг ударить...

ЛІЯ (весело).

Ай ну! Вони тепер не посміють... „Слабода!...“ Гарно жить, Мазун! Правда?

МАЗУН.

„И очень даже прекрасно“, як казав учорашній хулігента... А все-таки Лія, ви той... занадто... як би вам сказати?... Ну, розпускаєте свою душу... чи що...

ЛІЯ.

А для чого ні?... Для чого здавлювать?... Хай росте... *(співа)*. „Хай росте, хай летить вільний спів“... Мені хочеться скакати, реготати, кричати... битися... Правда, товаришу? *(Підморгує робітникові, що проходить коло них)*.

РОБІТНИК.

На щот чого правда?

ЛІЯ.

Гарно жить—тепер.

РОБІТНИК.

Верно! *(Сміються всі. Робітник іде далі)*.

ЛІЯ.

Славний парень!... У вас, Мазунчик, зараз страшенно глупа фізіономія... А я знаю, чого!

МАЗУН *(трохи сконфужено)*.

Ну, ерунда!... Не знаєте...

ЛІЯ.

Знаю, знаю... Ах, ви глупий, глупий!

МАЗУН.

Чого ж глупий?

ЛІЯ.

Так... Ха-ха-ха!...

МАЗУН.

Коли б ви знали, ви б не сміялись... А може...

ЛІЯ.

Глупий! Хіба я погано сміюсь? Я сміюсь, бо душа сміється. Ви коли-небудь наблюдали, як у вас в душі розпускаються рози? Ніжні, пахучі, молоді?...

МАЗУН.

Наблюдав...

ЛІЯ.

Ха-ха-ха... Вони у вас зараз розпускаються!... Правда? Да?

МАЗУН.

Не знаю... може...

ЛІЯ.

Ай ну! Ну, говоріть правду! Да?

МАЗУН.

Да.

ЛІЯ

Чого?... Ну?... Ах, глупий, глупий... Ну, чого, говоріть! (*Мазун увесь час, хвилюючись, посмі-*

хається ніжною й сконфуженою посмішкою. Потім робиться серйозним). Ну, Мазунчик!

МАЗУН.

Бачите, Ліє... Будемо говорити прямо... Воно знаєте, „вольготней“. А потім, може, мене вб'ють, або вас...

ЛІЯ.

Ай ну!

МАЗУН.

Хто його зна... Розуміється—уб'ють, так уб'ють, нічого не поделаеш... Ну, так той... Чорт його зна, не звик я до таких балачок... Ну, та ви самі знаєте!...

ЛІЯ.

Я нічого не знаю... Рози розпускаються? Да?

МАЗУН.

Да.

ЛІЯ.

Чисті, хороші?... Хочеться ридать? Да?...
(Хвилюючись). Ви любите?

МАЗУН (серйозно).

Да.

ЛІЯ.

Мене?

МАЗУН.

Вас.

ЛІЯ.

І хочете, щоб я сказала вам... А ви хіба не бачите? Ні?

МАЗУН.

Я не знаю... Ви так раз-у-раз... занадто по товариському...

ЛІЯ.

А ви хіба не товариш мені?...

МАЗУН.

Хм... *(сміючись)*. Воно то так... „Ай ну!“ Не вмію я...

ЛІЯ *(серйозно й тихіше)*.

Я люблю вас, Мазун. І хочу, щоб на мітінгу ви були зо мною. Добре? Може вб'ють, так разом... *(Бере рукою за лацкан пальто. Мазун хапа її руку й стискає)*. А жалко вмірять... тепер... Не хочу!... Ох, болять... глупий!...

МАЗУН.

Ну, єрунда! Не вб'ють... Дурниці!... Хм!... Та я не можу собі тепер уявити, як я можу бути мертвим. Лійка, це неможливо!... *(Клаца пальцями)*. Ех!... Ну, держись!...

ЛІЯ.

Хочеться кричати? Да?

МАЗУН.

Да!... Хай живе день кучої конституції! (*Підходить Петрусь, похнюплений, нудний*).

ЛІЯ

(*озирнувшись, дивиться на Петруся*).

Ха-ха-ха!... О, Боже! Скільки мірової скорби у його на лиці.

МАЗУН (*б'ючи по плечі*).

Що з вами, Петрусь? Ех, ви!... Чого ви такий, позвольте вам виразитися, унілий та смутной? Га?

ПЕТРУСЬ.

Так... Мартина не бачили?

ЛІЯ.

Він тільки що тут був... (*озирається*).

МАЗУН.

А на що він вам?

ПЕТРУСЬ.

Хочу заявить йому, що вихожу з партії...
(*Мазун і Лія роблять широкі очі*).

МАЗУН.

Тю!... Та що ви, Петрусь, здуріли? Що таке?

ЛІЯ.

Оце так!

МАУЗН.

Та Господь з вами, Петрусь... В такий момент... Що це вам Бог дав?... Та ви хоть на весіллі в мене погуляйте. Жениюсь! Правда, Ліє?

ЛІЯ.

Правда.

ПЕТРУСЬ *(байдуже, похмуро)*.

На кому?

МАЗУН.

Е!... *(Дивиться на Лію)*. Ні, та ви серйозно, Петрусь, чи під впливом песимізму?

ПЕТРУСЬ.

Серйозно... Не можу я... Який з мене революціонер? Я нічого не знаю, не вмію... не зацікавлююсь.

ЛІЯ.

Ай ну!... То дурниця!... І будете знать, і все... Давайте разом будемо зацікавлюватись... Добре, Петрусь?... Будем читать, розбїрать... Е, що там!...

ПЕТРУСЬ.

Ні, я не можу... Я вихожу... *(Підходить Васко. Петрусь озирьється)*. Передайте всім, що я вже... вийшов... Прощайте...

МАЗУН.

Та подождіть!... Що ж ви будете робить?

ПЕТРУСЬ.

Не знаю... Так, взагалі... Прощайте.

МАЗУН

(мовчки стискує плечима. Забачивши Васька).

А! Васько! (Злегка обніма). Ну, как діла? Гарно, правда?

ВАСЬКО (конфузячись).

Та нічого... Я от той... прапор приніс... (Показує рукою під пахву). Так не знаю, коли треба піднімать... Тут кажуть, що мітінгу не буде сьогодні? Чого то так? Погром буде?

МАЗУН.

Хто його зна. Ні, я думаю, погрому не буде. А мітінг не одмінється... Тільки треба обсудить, чи сьогодні, чи коли... (В переулку з'являється дядько з батоном. Він наче щось шукає. Мазун підходить до його, підходять згодом і інші з публіки) А кого шукаєте, землячок?

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

Та пошти що нічого... Любопитно...

МАЗУН.

А чого ж вам любопитно?

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

Та от кажуть, ніби права якісь вийшли...
 А які то права—Господь його святий знає... Та
 оце покинув жінку на возі, а сам пішов... думаю,
 може знайдеться якийсь студент та розкаже...
*(Весь час широко, добродушно всміхається й озирає
 всіх ласкавими очима).*

ЛІЯ.

Маніфест вийшов про конституцію...

ДЯДЬКО З БАТОГОМ
(нічого не розуміючи).

А! скажіть на милість!... А що ж воно,
 звиніть, то за... як ви сказали?

МАЗУН.

Кон-сті-ту-ція... То, значить, такий порядок,
 що не царь видає закони, а виборні од усього
 народу....

ДЯДЬКО З БАТОГОМ *(дуже уважно).*

Так, так, так... Скажіть на милість!

МАЗУН.

Тільки не дуже радійте, бо правительство
 хоче обдурить народ...

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

Обдурить?

МАЗУН.

Правительство хоче, щоб люди вибірали своїх виборних...

ДЯДЬКО З БАТОГОМ

(значно, силкуючись зрозуміти).

Виборних? Так, так...

МАЗУН.

І мужики мають право вибірати. Тільки їх наперед через сито просіють...

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

Ну, то ще добре, що через сито тільки! Нас тепер на камінь пускають... А на щот землі... не слухать?...

МАЗУН.

Е! дядку!... Землю тоді дадуть, як мужики самі її видеруть.

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

Е! Коли ж цупко чортові пани держаться... Сплоха не видереш... (В юрбі сміх, дядько й собі сміється).

ЧИЙСЬ ГОЛОС.

А ви й руками, й зубами!... Все одно зуби на полицю прийдеться класти.

ЛІЯ.

А забастовки у вас були?

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

Ой-ой-ой!...

ЛІЯ.

Були?

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

А чому ж ні? Там одному панові, верстов десять од нас, дак чисто випалили яконовію... А другого так трохи й не вбили. Спасибі староста одрятував. *(В юрбі сміх. Чути: „Ого!... Ось це так забастовка... Ну, ну!“)* Були й у нас ті забастовки. Так не до талії вони нам.

МАЗУН.

Не до талії?

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

А-тож... Нам землі треба... От, знаєте, якби ви в нас зробили митюжок! Прощу вашої милости. *(В юрбі: „Що? Що?... Митюжок?“)*.

МАЗУН.

Який митюжок?

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

Та от як у вас тут зветься, сходку значить...
Прощу ва...

МАЗУН.

А!... Мітинг, митюжок... Добре! Можна.

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

Та на щот землі нам об'яснили... Знаєте, мужик—дурак. Скаже йому земський—„так“, він і собі каже—„так“.

МАЗУН.

Можна, можна... І очинь прикрасно... А як зветься ваше село?

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

Круті Горбики, Берестянської волости.

МАЗУН.

Це далеко від городу?

ДЯДЬКО З БАТОГОМ

Та верстов щитається з тридцять... (*Підходить товстий поліцай*).

ТОВСТИЙ ПОЛІЦАЙ.

Господа!... Ніззя скопляця!... Р-разойдісь...
Тібе, земляк, чево нада? Вхаді сюдова!...

З ЮРБИ: { А тобі яке діло?... Фараон!
Долой поліцію!
Не маєш права розгонити. Маніфест вийшов.

ТОВСТИЙ ПОЛІЦАЙ (до юрби).

Ось я тобі дам маніфест!...

МАЗУН.

Знаєте що, городовий?... Ідіть ви собі з Богом і не чипляйтесь... Куди ви, дядьку? Не бійтесь...

ТОВСТИЙ ПОЛІЦАЙ.

Не полагаецця!...

МАЗУН.

Плюньте ви на це!... Ну, ходімте, дядьку!...
(Іде з дядьком за правий рі. Всі теж починають розходитись. З-за лівого рогу виходить Грицько й підходить до Лії).

ЛІЯ.

А!... Філософ... Ну? Як сьогодні?

ГРИЦЬКО (ніяково).

Нічого... Що ж це мітингу нема?

ЛІЯ.

Буде, подождіть. Мартин скликає комітет обсудить, чи робить сьогодні, чи ні.

ГРИЦЬКО.

Да... Коло собора хулігани копошаться...
Здається, щось затівають...

ЛІЯ (*сміючись*).

Чого ж ви не агітірували їх?

ГРИЦЬКО.

Е, Ліє!... Це більше сумно, ніж смішно.

ЛІЯ.

Ай ну! Сознайтесь, що ви вчора зробили
глупість...

ГРИЦЬКО.

Може й глупість, тільки не через те, що
ви думаєте.

ЛІЯ.

Через що б ви її ни зробили, а глупість зо-
стається глупістю.

ГРИЦЬКО.

Хто його зна... Мені здається, що... Ну,
не будемо про це говорити.

МАЗУН (*хутко підходить*).

А! Мде поважанне пану! (*весело й жартов-
ливо здоровкається*). Як сі маєте?

ГРИЦЬКО (*в тон йому*).

Декую, декую...

МАЗУН.

Ну, що? Сьогодні инший настрій, правда?...

ГРИЦЬКО.

Чого ж йому бути иншим?

МАЗУН.

Як чого? Та ви гляньте! (*Поводить рукою навкруги*). Рух, радість, життя... Та ви що?... З Марса приїхали?

ГРИЦЬКО.

Е, знаєте, коли в душі весна, то й скрип пилки по залізі здається солов'їним співом; а коли там осінь, то й солов'їний спів скрипить і ріже, як пилка. „Рух, радість“...

МАЗУН.

Ну, знаєте, в звичайний час може трохи й так, а тепер... коли все навкруги росте, коли... Та гляньте круг себе: коли ви бачили таке—прокламації, мітінги, поліцаї про революцію балакають... Все хвилюється, всяке готове до бою... Е, Грицько, ваш учорашній настрій справді не пройшов! А ви ж таки, позвольте вам виразиться, революціонер...

ГРИЦЬКО.

Е! Революціонер, революціонер... Наче революціонер щось справді виключне, особливе... Така ж дізгармонична, жалка істота, як і хулігани.

ЛІЯ.

Ай ну!...

МАЗУН.

Изволіте чепухенцію сказать, шановний пане.
Дуже вже вас песімізм одолел...

ГРИЦЬКО.

Зовсім не чепухенцію і не песімізм... Власне кажучи, за що ми боремся?... За те, щоб одні мали до обіду курку, а другі, щоб не мали за обідом шампакського. А те, що як раз нас робить людьми, зоставляється без вніманія... Ми менше боремся за те, щоб зробити свою істоту гармоничною, гарною, дужою...

МАЗУН.

Сказано: „перше, ніж філософствувати, треба мати щось їсти, пити й одягатись“.

ГРИЦЬКО.

А! Знаю я ці тексти з євангелія... А ми... я, ви... ми, інтелігенти, хіба не маємо що пити, їсти, одягатись? А хіба ми по своїй етиці далеко втікли від робітника?... А західно-європейські робітники хіба так само бідують, як наші? А ви подивіться на їх. Це—філістери. У їх нема навіть того завзяття, широти, безразсудства, що ще є в наших робітників... Їхні демонстрації, їхня боротьба... Вони приходять в ентузіазм од своїх

побід, од того, що здобули закон про робочий день не в десять годин, а в дев'ять. А це, соб- ственно, щò значить? Те, що ті робітники змо- жуть цю годину просидіти в пивній і випити лишню кружку пива... Ентузіазм од кружки пива! Побіда!

МАЗУН.

Значить за це не треба боротись!

ГРИЦЬКО.

Я цього не кажу. Я кажу, що боремось не за те, щоб зробити людей гордими, радісними, дужими, а за курку, пиво і т. и. Хай не буде ні курки, ні пива, а хай буде у його в очах ра- дість життя, гордість, сміливість. Хай він проживе десять літ, як людина, ніж сто літ, як пивна бочка! Хай у кожного на лиці буде написано... хоч те, що зараз у Лії...

ЛІЯ (сконфузившись).

Ну... (Мазун радісно сміється).

ГРИЦЬКО.

Серйозно. Річ не в курці, а в нашій крові, серці, розумі. А кров наша переливається дуже мляво, серце б'ється, як важкий, довгий маятник— рівно, тихо... Розум лізе в инший бік... Розгар- діяш і ерунда!

МАЗУН.

Ні, серденько! У вас в душі скрипить пилка, а того ви й солов'їв не чуєте. Да-с. А солов'ї є

а особливо в цей час... Ех, Грицько, плюньте ви на вашу філософію, а беріться краще за роботу... Я певен, що як ви пірнете в масу, як почувете себе в атмосфері боротьби, ви перестанете філософствувати. Це тюрма вас привчила. А тепер саме час для роботи... Почнуться мітинги, легалізація організацій...

ГРИЦЬКО.

Ну, це ще хто його зна коли буде... Ось сьогодні переб'ють нас... і буде мітинг!

ЛЯ.

Грунда! Погрому не буде!

ГРИЦЬКО.

Не ручайтесь. Я йшов коло собору, так хулігани щось хвилювались. Глядіть, щоб зараз не почалось.

МАЗУН (*рішуче*).

Ні. Це було б занадто дико... І поліція настроєна миролюбиво, навіть уступчиво... (*Підходить Мартин*). Ну, що?

МАРТИН.

У публіки настрої чудовий... Чорт його зна...

МАЗУН.

Та я ж вам кажу, що не може бути погрому. З поліцаями навіть цілувались якісь чиновники... Комічна сцена була!

(З'являються Сашко, Абрам і Алексей).

МАРТИН *(одходячи на бік)*.

Ага!... *(Здоровкається з Абрамом і Алексеем. Сашко одходить до Грицька, Мазуна й Лії і всі вони йдуть до публіки).*

АЛЕКСЕЙ.

Слушайте, товарищъ, я нахожу, что вы поступили очень... гм... очень... неосмотрительно, задержавъ митингъ... Нельзя такъ, товарищъ.

МАРТИН.

Ну, не время для нотацій. Обсудимъ. Вчера нашъ комитетъ изъ самыхъ достовѣрныхъ источниковъ получилъ свѣдѣнія, что на сегодня полиціей назначено погромъ. Раздавались прокламаціи, деньги, водка і т. д. Время для погрома выбрано—нашъ митингъ. Можемъ ли мы рисковать?

АЛЕКСЕЙ.

Я, конечно, не смѣю сомнѣваться въ достовѣрности вашихъ свѣдѣній, но мнѣ, да и товарищу Абраму, я думаю, просто видно, что погромъ немыслимъ сегодня. Если они и готовились,

то, навѣрно, не ожидая, что сегодня выйдетъ манифестъ...

АБРАМ (*палко*).

Имѣйте въ виду, товарищъ, что манифестъ вызванъ не политиканствомъ, а необходимостью, что это значить, что правительство безсильно, что оно начинаетъ уступать, что оно хочетъ мириться.

МАРТИН.

И потому не устроить погрома?

АБРАМ.

А что же? Оно не можетъ устроить, потому что ему необходимо перемиріе. Затѣмъ оно хочетъ настроить крестьянство противъ рабочаго класса и оттянуть его отъ революціи. Так мы должны спѣшить, товарищъ, и открыть какъ можно скорѣе обществу глаза на эту провокаціонную политику!

АЛЕКСЕЙ.

Я думаю, что нечего терять время на споръ и нужно скорѣе поправить ошибку товарища... Какъ вы думаете?

АБРАМ.

Да, конечно!...

МАРТИН.

Какъ хотите... Но мнѣ кажется, что вы очень ошибаетесь, думая, что правительство усту-

паєть. Оно еще сильно, а я не понимаю, какъ сильный можетъ уступить, не погибнувъ окончательно.

АБРАМ.

Что значить сильный? Оно обезсилено...

АЛЕКСЕЙ.

Ну, товарищи, разоидемя. Пусть товарищъ Мартынъ заявить, что митингъ будетъ и пусть всѣ сейчасъ же идутъ на Царскую площадь.

АБРАМ.

Да.

МАРТИН *(стискуючи плечима)*.

Хорошо.

АЛЕКСЕЙ.

Порядокъ митинга тотъ самый?

АБРАМ.

Да. *(Росходяться. Мартин іде до публіки і щось шепоче деяким робітникам. Ті розходяться в завороти улиці з криками: „Товариші! На Царський плац! На мітинг!“ До Мартина підходять Лія, Мазун, Сашко, Васько, Грицько й інші. Публіка почина сходитись до їх. Мартин стає на тумбу)*.

МАРТИН.

Товариші! Загальний комітет соціалдемократичних організацій, обговоривши справу мітингу, постановив мітинг сьогодні робити. (В юрбі: „Ура!“ і крики: „Робити, чи не робити?“ Другі крики: „Робити, робити!“) Товариші! Я повторю: мітинг сьогодні буде на Царському плацу. Комітет просить закликати всіх: чим більше люду буде, тим краще. (Злізає).

(В юрбі починається шамотня. З усіх боків збігається публіка й голосно всі балакають, так що нічого не можна розібрати. Чути тільки: „Ходім, ходім!... Дубінушку!... Марсельезу!...“ Хтось і почина пісню, але вона зараз же й обривається. Мазун, Васько і Лія розмотують прапор з написами. З'являється поліцей. Піднімається свист і крики: „Геть! Долой! Фараон!“ Поліцей зникає. Васько підніма прапор; це виклика громове „ура“. Чути: „Товариші!... Дубінушку!... Марсельезу!“ Хтось затягує „Марсельезу“, спершу два-три голоси, далі співають усі, виходить нестройно. Рушають. Лія і Мазун разом. Раптом здалека чути вистріли. Спів меншає. Чути крики: „Товариші! Вистріли! Стріляють“. Спів стихає... Чути якийсь шум здалека й гомін людських голосів. Ззаду кричать: „Що там таке? Вь чьмь дьло?... Кто стрьляет?“ Спереду відповідають: „Не знаємь...“ Знов вистріли. В юрбі: „Товариші! Идемь туда!... Тамь бьют!“ Другі: „Не надо! Не треба!... Це провокація... Послать узнать... Це близько... за углом“. Деякі біжать в лівий заворот, деякі в правий. Всі збентежені, схвильовані. Знов чути: „Біжятъ, біжятъ... Что тамъ такое?...“ З лівого за-

вороту чути крити: „Спасайтесь, погромъ! Погромъ!... Погромъ...“ На сцену вибігають кілька людей задихані, деякі зупиняються, деякі біжать далі з криком: „Погромъ, погромъ... Казаки!“ Тих, що зупинились, розпитують. Оповідь робітник без картуза з кров'ю на лиці).

РОБІТНИК З КРОВ'Ю НА ЛИЦІ

(важко дихаючи).

Они вийшли... вийшли з собору... З іконами... І пошли... „Боже Царя“ співають... Потім давай бить магазіни... І кричать „бей жидовъ“... Ми давай составляють сопроотивленіє... А тут казаки їм на помоч... давай бить нас... При мене вбили одного товариша... Они тут січас за углом уже... (Озирається. Шум за сценою побільшується. Чути гупання, наче щось розбивають. Потім з юрби: „Ідуть, ідуть... Долой хуліанов! Урра!...“ За сценою чути: „Бей жидов!... Бей изменщиков!“

МАРТИН.

Товариші! Не розбігаться! Хто з револьверами наперед. Треба не пустить їх сюди! Скоріше! (Дехто з юрби з револьверами в руках пробіраються наперед).

МАЗУН.

Товариші! Не розбігаться!... (Витяга револьвер).

(Шум стає більшим. Хтось з юрби стріляє. За сценою крик побільшується. Дехто з юрби тікає. Дехто збирає каміння. З правого завороту біжить нова публіка).

МАРТИН.

Товариші!... Наперед з револьверами!... Стріляй!

(Стріляють... За сценою рев. Нарешті вибігає ціла юрба хуліганів. Революціонери піддаються їй починають тікати. Чути крики: „Стой!... Стой!... Бей жидовз! Урра!“ Хулігани б'ють магазин. Виходить хуліганська процесія з образами, співаючи „Боже царя храни“.

З А В І С А.

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА.

Обстановка першої картини. Долі стоїть розчиняний кош, коло його чемодан, валяються деякі речі. Ольга сидить на правому ліжку, поклавши голову на руки й дивлячись перед себе хмурими, злими очима. Мартин ходить по кімнаті. На столі горить лампа.

МАРТИН.

Це—брак сили й більше нічого. Ти боїшся признатись сама собі. Слабкі раз-у-раз заплющують очі там, де треба дивитись найбільш розплющеними очима... (*Підходить до неї й обнявши цілує*). Ну, Олюсько!... Годі. Цим нічого не можеш.

ОЛЬГА.

Убірайтесь!... (*Однихає. Він похмурюється й починає знов ходити. Мовчання*). Мерзавка... Мерзавка... (*З жахом*). Господи! Яка я мерзавка...

МАРТИН.

Чого мерзавка?... За що?... Що ти зробила такого страшного?... Я не розумію, для чого терзать себе там, де треба робить прості й розумні речі.

ОЛЬГА.

„Розумні речі“... Які?

МАРТИН.

Цілком прості... Ти повина отверто сказати йому, що більше не можеш жити з ним і роз-

стаєшся. От і все. Він чоловік розумний і зрозуміє тебе.

ОЛЬГА *(скипівши)*.

Не можу я, пойми ти, що я не можу! Чого я буду... Я люблю його, я не маю права кидати його, він хворий, він один, він любить мене, він... Ах, мерзавка я, мерзавка!... *(Мовчання)*. Що я йому скажу? Що стала вашою любовницею, мерзавкою?... Да?... Ах, як мені хочеться гризти себе, своє серце... *(Падає головою в подушку. Мартин підходить і схиляється над нею)*.

МАРТИН.

Олю... *(Стає на коліна перед ліжком)*. Олю... Простіть мене... За що ж до мене ця зненависть?

ОЛЬГА.

Ах, одчепіться ви од мене. Ніякої зненависти у мене нема до вас... Я себе ненавижу, себе—подлу, паскудну, развратну... *(Рве на ґрудах кохточку)*. Ах, як давить тут... Не стійте ви передо мною... Це—глупо... Встаньте, ви—раб, пошляк. Де ваша хвальона сила? Де? Я скажу, поману вас пальцем і ви на колінах будете повзти за мною... Ви повинні були... Ах, ідіть ви собі до-дому, йдіть... Я потім буду балакати з вами... Я хочу рішити нарешті все це...

МАРТИН (*глухо*).

Зараз піду... (*Сіда на стілець коло столу, похнютившись. Дове мовчання*).

ОЛЬГА (*випростуючись*).

Да, я—мерзавка! (*Встає й починає ходити. Сідає*). Як же все далі?... Як далі, ви, любовник?... (*Схоплюється*). Ах, паскудство, паскудство!... Ви розумієте, скільки в цьому паскудства?

МАРТИН.

Ні, не розумію!

ОЛЬГА.

Та ми ж скоти!...

МАРТИН.

Через що?

ОЛЬГА.

Через те, що ми—як скоти... ми не любимо одне одного!... Розумієте?

МАРТИН.

Я не знаю, чи ми любимо, чи ні, бо нема такого мірила, яким би можна було виміряти хороші відносини людей і сказати: ось це любов, а це ні. Я (*рішуче й дужо*) тільки знаю, що є всякі відносини людей. І відносини тіла, стільки ж

заслужують поваги, як і відносини духа. Да! Ваша мораль — це цвіла мораль, котру треба викинути у помийницю життя! Простітутка, котра заробляє собі на хліб тілом, стільки ж достойна поваги, як і поет, що друкує свої твори по рублю за слово! Да! Повторяю, я буду говорить прямо, я не знаю, чи я люблю вас, чи ні. Знаю, що зітхать, дивлячись на місяць, не буду, віршів писать не буду, молитись на вас не буду. Але знаю, що жити з вами хочу, бо ви розумні й можете бути хорошим товаришем. Але також не присягаюсь, що буду жити з вами вічно. Не захочеться більше жить, піду...

ОЛЬГА.

До другої?

МАРТИН.

Хоч би й до другої, третьої, четвертої. Не ручаюсь також, що, живучи з вами, не піду до другої жінчини, яка вподобасться мені тілом. І все-таки буду з вами жити...

ОЛЬГА.

О, боже!... Який він мерзавець, боже!

МАРТИН.

Через що я мерзавець? Через те, що говорю про це? Через те, що струсюю з себе пута предразсудків? Що маю сили глянути на життя так,

як воно є, а не так, яким його люди роблять? Полові відносини це велика, таємнича сила природи, котру тільки таке брудне животне, як людина, могло зробити поганою, гидкою... (*Ходить*). Ви даєте пощочини моему самолюбію, дорікаєте безсилістю... Да, я з мукою бачу, що я перед вами безсилий... Да! Ви поманите пальцем і я повзу за вами. Да! Тяжко визнавати, що ти—безсилий. Ну і що ж?... Треба бить мене? Да? Ну, бийте, я буду повзти за вами... А може й не повзу, не знаю... (*Рішуче*). Ну, одним словом, ви хочете жити зо мною?

ОЛЬГА.

З вами?... Ви, крім усього, ще страшний нахал!

МАРТИН.

Через що, Ольго? Через те, що я...

ОЛЬГА.

Через те, що... Ах, це вже занадто... Та я вас не люблю, ви—стальний, ви—кремій, вашого серця і вколупнуть не можна...

МАРТИН.

Для вас це, здається, не важко.

ОЛЬГА.

Да! Поки моє тіло вам не надокучить...

МАРТИН (*тихо*).

Ну, значить, поті й будемо жити разом, або поки я не надокучу вам...

ОЛЬГА (*з страшенним тівом*).

Та як ви смієте?! Як... Убірайтесь зараз звідси... Убірайтесь!

МАРТИН (*глухо*).

Ольго!

ОЛЬГА.

Не смійте мене звать Ольгою. Ви не товариш мені. Вон!...

МАРТИН.

Ольго!...

ОЛЬГА.

Я буду кричати!... О, боже мій, боже мій... (*Пада головою в подушку. Мартин стоїть, дріжачою рукою тре лоба. Потім підходить до ліжка й тихо опускається на коліна*).

МАРТИН.

Олю!... Забудьте, я сам не знав, що казав, я люблю вас... Ольга, Олю!... Я можу бути ніжним, добрим... Ій-богу!... Я все можу...

ОЛЬГА (*піднімаючи голову*).

Ви?! Ви можете! Ха-ха-ха!...

МАРТИН.

Олю, я садинокий, я заскоруб, замерз... Холодно мені... Ну, чим я винен, що мені тепло з вами?... Чим? Коли це любов, то нехай буде любов. Я одрікаюсь од своїх слів.

ОЛЬГА.

Та ви брешете!... Для вас нема нічого святого, для вас всяке средство законне... Ви самі це говорили, я вам не вірю, не вірю... А хоч би й вірила, ви мені ненавистні... (*Кричить*). Ненавистні!...

МАРТИН.

Олю, я люблю вас...

ОЛЬГА.

А я вас ненавижу!... Встаньте... Чуєте? Ви не обманете, не притворюйтесь овечкою...

МАРТИН (*підводячись*).

Ви погано людей впізнаєте... Притворяючись, не дозволяють плювати собі в душу...

(*Стук в стіну. Мартин виходить і вертається з Лією. Вона в чорній великій хустці, яку зараз же скидає на плечі. Лоб і око у неї перев'язані білою хусткою*).

ОЛЬГА (*понуро, задумливо*).

Іде дощ?... Ліє!

ЛІЯ.

Дощ?... Не знаю... Здається, ні... Не знаю...

ОЛЬГА.

Де ти була?... На біржі?

ЛІЯ (*злісно*).

Яка біржа?... Ні на якій біржі я не була...

ОЛЬГА.

Чого ж ти сердишся?

ЛІЯ.

Я не сердюсь... (*Пауза*)... „Сердишся“... Яка іронія! „Сердишся“, коли... Я була знов в єврейських кварталах... Який ужас, який ужас!... Хіба тут можна сердитись?... Тут серце должно запектись кров'ю... Ужас, ужас...

МАРТИН.

Для чого ходить туди, мучить себе?... Все одно ж не допоможете...

ЛІЯ

(*озирає його й одвертається*).

ОЛЬГА.

Конституція...

ЛІЯ (мовчить).

За що?... До яких пор це буде?... І скрізь, скрізь... Гомель, Мінск, Бердичів, Кішиньов... Вся Россія... Мені показували одну тумбу, на котрій ще осталась кров. Її нарочно не змивають. Об неї казак розбив дитину... Головою... *(Кладе голову на стіл. Мовчання. Підводить голову)*. Пролетаріат... Соціалізм... При чом тут соціалізм?... Смішно... Який пролетаріат?... Соціалізм... Дітей розбивають об тумби, женщин насилують на улицах і—соціалізм...

МАРТИН.

Соціалізм і єсть для того, щоб цього не було...

ЛІЯ.

Ну, а хто ж винагородить за цих дітей, женщин, стариків... Хто? Через що ж євреї повинні купувати соціалізм такою дорогою ціною? Через що?

МАРТИН.

Соціальні обставини...

ЛІЯ.

Ай ну! „Соціальні обставини“. Які б не були соціальні обставини, а поки будуть на світі євреї, їх будуть бить.

МАРТИН.

Ну, це вже занадто.

ЛІЯ.

Будуть, будуть!... Їх били, б'ють і будуть бити... Боже! Хуліган, звірь, диکارь может бити разумное, красивое существо, может волочить по землі, топтать ногами... Де смисл?... Де логіка жити?

МАРТИН.

Логіка життя в тому, що дужчий б'є слабшого. Євреїв будуть бити доти, доки вони не зробляться дужими.

ЛІЯ

Коли ж вони будуть дужими? Та з якою статі їх б'ють тепер? Чого не б'ють других слабших за євреїв? (*Мовчання*). Мазуна не було ще?

ОЛЬГА.

Ні.

ЛІЯ (*зітхаючи*).

Я піду... Скажете йому, що я хочу бачити його по дуже-дуже важному ділу... Він повинен зайти сюди... Він шука для мене квартиру переночувати... Зараз которий час?

МАРТИН

(*дивиться на годинник*).

Десять хвилин на одинадцяті.

ЛІЯ.

Він повинен був бути тут в десять.

ОЛЬГА.

Та куди ж ти підеш? У тебе ж нема квартирі...

ЛІЯ.

Так!... Не сидиться... Противно мені все...
(*Безсило сідає*). Не можу ні читать, ні думать...
В душі повно, треба розібратися й не можу...
(*Мовчить*). Вчора арештували Ісака... Знаєте?

ОЛЬГА.

Невже? Того, що шепелявить?

ЛІЯ.

Да... В участку, кажуть, страшно били...
При смерті лежить...

ОЛЬГА.

Ужас...

МАРТИН.

Сьогодні приїхав брат Петруся...

ОЛЬГА.

Ну?

МАРТИН.

В страшенному горі... Мазун йому здуру сказав, що в той день, як його вбили, він вийшов

з партії... Це на брата зробило найбільше вра-
жіння... Проклинає й революцію, й хуліганів,
себе, Петруся, всіх... (*Мовчання*).

ОЛЬГА.

А як Васько?

МАРТИН.

Лежить ще в больниці... Є надія, що видужає...

ОЛЬГА.

Да?

МАРТИН.

Та що з того? З больниці переведуть
у тюрму.

ОЛЬГА.

Ну, все-таки... (*Лія кладе голову на стіл.
Мартин ходить. Ольга понуро дивиться кудись.
Деся далеко грають на піаніно*).

ЛІЯ (*підводить голову*).

Як я могла так?... (*В стіну стукають*).

[ОЛЬГА.

Це—Мазун. Я знаю його стук. (*Мартин
виходить в прихожу й вертається з Мазуном*).

МАЗУН

(*скида пальто. Здоровкається*).

Єсть кватира, Ліє...

ЛІЯ.

Дякую...

МАЗУН.

Тільки що був трус у Голорученка... Шукають бомб. Ідіоти... Забрали Голорученка й сестру Марусю...

МАРТИН.

І сестру?... А її ж чого?

МАЗУН.

А хіба їм не все одно? Посидить трохи... Беруть страшенно, як груші трусять... Очинь прикрасно беруть... Винен, невинен—жарь і більше нічево!... (*Погляда на Лію, що поклала голову на стіл*). Мартине!... Папіросочку...

МАРТИН.

Нема... Я сам давно хочу курить... Збігайте, купіть...

МАЗУН.

Ну, його, не хочеться... (*Трусить кишені*). Тут повинна бути потерушечка... (*Підходить до столу й одрива од газети шматочок паперу. Крутить цигарку, поглядаючи на Лію*). В миттєвості жисті трудную й потерушечку... А ви, Ольго, будьте обережней, коло вашої квартири щось часто треться некий індивідум, по всім ознакам іменує-

мий шнигом... До вас публіка дуже густо лазить... Хоч і конституція, а почистить квартиру не завадить....

ОЛЬГА.

Все одно, хай беруть... Я б дуже хотіла... *(Живіше)*. Ах, як би забрали! *(Мартин нильно дивиться на неї)*.

МАЗУН.

Ну, ерунда! Що за охота? Ну, побили нас, так хіба це первина?... Як би нас не били, так ні з ким би було й боротись... А в такий час сидать в тюрму зовсім не цікаво. Тепер саме й робити... Да! Знаєте, Мартине, столярі од Мануїлова сьогодні заявили, що хочать вступить до нас. Ех, там есть трое хлопців, просто антик!... Знаєте той, що казав „ми пролетаріати“... І його товариші...

МАРТИН *(понура)*.

Це добре.

ОЛЬГА.

Ах, як би сьогодні прийшли з трусом!

МАРТИН.

Средство безсилия.

МАЗУН.

Та що за фантазія?! Тут як раз робітників треба, а вони о тюрмі мечтають... Ви от краще їдьте в Кандурівку, селяне вже два рази прохали агітатора...

ОЛЬГА.

Мазун! У вас крім селян, агітаторів, є ще що-небудь у життю?

МАЗУН.

Це як?... Іронія?

ОЛЬГА.

Не іронія, а просто питаю... Чого ж іронія?

МАЗУН *(серйозно)*.

Хм... Як хочете, то найголовніший інтерес для мене в життю це справді партійна робота... Да... Я не можу уявить себе серед другої обстанови... Як якому-небудь канцеляристу канцелярія єсть центр всіх інтересів, так для мене партія. Само собою, що по достоїнству, по важності, по силі, я не можу ставити канцелярські інтереси з моїми... Я тільки так, для сравнення...

ОЛЬГА.

Я розумію. Ну, а крім чисто партійних, у вас єсть ще якісь інтереси?...

МАЗУН (*зираючи на Лію*).

Хм... Це вроді допита?...

ОЛЬГА.

Як вам не хочеться, можете не говорити!

МАЗУН.

Ні, чого ж... Да, у мене є ще інші інтереси... Наука, батьки... і так далі... Так, як і у всіх... А вам що?

ОЛЬГА.

Та так... нічого. Грицько вас називає зародишем гармонічної людини...

МАЗУН

(*посміхаючись конфузливо й стараючись це сховати*).

Хм... Грицько—філософ. „Був Грицько мудрий родом з Коломиї, тямив він добре на філософії...“ (*Підходить до Лії й нахиляється близько до її голови*). Що з тобою, Ліє?... Голова болять?... (*Лія мовчить. Мазун ще якийсь мент дивиться на неї, потім задумливо й похмурившись закурює цигарку й сідає на ліжко позади Лії*). Кумедна публіка, їй-Богу!... Ну, погром, арешти... Дико, страшно, тяжко... Але ж для чого допускати, щоб це придавило нас... Яка рація?... Я розумію, коли горе й страдання викликають гнів, жгучу ненависть, коли хочеться битись, гризтись...

І зовсім не розумію, як можна хилити перед ними голову, опускати руки... Здається ж, ми—взялись боротись, значить, треба зарані знать, що буде тє, з чим треба боротись... Ех, та й годі. (*Пауза*). А з вами що, Мартине?... На вас то вже не похоже...

МАРТИН.

Нічого, так... Голова наче болить... Послали Гаврила в Лисички?

МАЗУН.

Послали... Він трус бестія, цей Гаврило... Боюсь, що він не доїде й вернеться... (*Раптовий стук у стіну. Мазун хутко встає*). Що за чорт? (*Іде в сіни. Вертається з конспиратором, який зав'язав зуби хусткою*).

КОНСПИРАТОР

(*задиханий, зніма картуза, скида з зубів пов'язку*).

Драстуйте... Дайте мені скоріше якогось картуза або шляпу... Лучче шляпу... Потом якесь пальто... (*Скида своє пальто*).

МАЗУН.

Та в чому діло?

КОНСПИРАТОР.

За мною бігло двоє шпигів... Я втік на звозику... Вони мабуть їхали за мною... Скоріше...

МАРТИН.

Та може вам, конспиратор, здалось тільки?

КОНСПИРАТОР.

Ну, от!... Наче я не знаю... Я одного разу-раз коло столовки бачу... Паскудна така пика, в дворянському картузі...

МАЗУН.

Так чого ви сюди забігли? Ви ж їх до цієї квартирі прив'яжете... Тоже догадався!

КОНСПИРАТОР.

Тут квартир багато... Хіба вони знають, в яку я зайшов. Скоріше пальто якесь... Дайте покурить...

МАЗУН.

Покурить нема, а пальто я можу вам своє дати. Не презентабельне, але инше...

КОНСПИРАТОР.

Все одно... Ах, покурить... Години дві не курив і в кишені ні копія... Позичте гривеник, Мазун.

МАЗУН.

Можна... Нї щот гривеничка можна, а єжелі болєє того, дак не можу... (*Вийма гривеник і дає*).

МАРТИН.

Ви зараз звідки?

КОНСПИРАТОР.

Був на Херсонській...

МАРТИН.

Бачили Петра?

КОНСПИРАТОР.

Бачив.

МАРТИН.

Ну?

КОНСПИРАТОР.

А ну його к чорту! Він і до ес-ерів, і до нас, і до... Нічого з його не буде! Давайте шляпу, Мазун.

МАЗУН

(натяга йому на голову свій бриль).

Звольте вам шляпу.

КОНСПИРАТОР.

Ну, що?... Змінився?

МАЗУН.

Який чорт! Який був мордоворот, таким і zostався.

КОНСПИРАТОР.

А, перестаньте! Можна впізнати?

МАЗУН.

Та, розуміється, можна... Та я думаю, що вам тільки показалося, як і тоді. Просто ваша натура конспіративна говорить...

КОНСПИРАТОР.

А, йдіть к чорту! „Натура“... Бувайте здорові... Запріть двері... (*Виходить, Мазун за ним*).

МАЗУН (*вернувшись*).

Комік!... Я певен, що ніяких шпигів не було... Аби конспірацію розвести...

ЛЯ

(*рішуче підводячись і озируючись до всіх*).

Я вихожу изь партії!

МАРТИН.

Що?... (*Мазун скам'янів, Ольга здивована*).

ЛЯ.

Заявляю вам, что вихожу изь партії... Сьогодні... Сейчась...

МАРТИН.

Почему?

ЛІЯ.

Потому что я—еврейка и хочу быть съ евреями...

МАРТИН.

Яка ж ви—еврейка?

ЛІЯ.

Я—еврейка!... Жидовка!... Пархатая!... Да, да!... Я не имѣю права, я не должна быть съ вами... Какъ я могла такъ думать, какъ думала?!...

МАЗУН (*підходячи*).

Ліє!... Заспокойся... Це пройде...

ЛІЯ.

Що пройде?... Пройде ненависть до цих звірів, до этихъ животныхъ?... Пройде стид за себе... Да?...

МАЗУН.

Який стид?... За що?

ЛІЯ.

Стид, стид за себе... за те, що я могла вірить гоям... могла не почувствовать того, что чувствовали всѣ евреи, кромѣ меня!... Я—жидовка, жидовка!... Я это узнала, когда они меня волочили за косы по землѣ!... Я это узнала...

МАЗУН.

Як ти можеш так говорити?... Подумай...

ЛІЯ.

Мазун, не говоріть мені „ти“... Я вамъ все потомъ об'ясню. Я вамъ хотѣла отдѣльно... Но все равно... Такъ нужно... Потомъ хуже было бы... Да, да!...

МАЗУН (*тихо*).

Через що?... Хіба будучи хоч би й єврейкою...

ЛІЯ.

Я—жидовка, а ви—гой!... Мы поговоримъ... Потомъ... Я все об'ясню...

МАРТИН.

Я думаю, що це в вас під вражіннямъ всього... цього... Ви самі потім... будете не це говорити.

ЛІЯ.

Я всегда теперь скажу, что я—жидовка, а вы—гой! Я всегда скажу, что жидъ долженъ быть жидомъ, если онъ хочетъ быть человѣкомъ... Когда вы найдете такой ножъ, которымъ можно бы соскоблить съ сердца кровь погрома, тогда я скажу... И тогда я не скажу, что я не жидовка.

МАРТИН.

Значить, теорія у нас тільки до того часу, коли її не треба прикладать до життя... А чуть крикнуло серце, теорія розсипається...

ОЛЬГА (*скипівши*).

Перестаньте!... Яке ви маєте право... Паскудство!... Читать натації... „Теорія“. Ви дуже слідуєте своїм теоріям. У вас серце слухається теорій... Як же!

МАЗУН.

Але ж... Але ж це—самий темний шовінізм... „Я жидовка, а ви—гои“. Так, значить, треба за горло хапать одне одного?

ЛІЯ.

Нас хапають, нас давлять за горло, за серце. Намъ плюють въ лице, въ святая святыхъ, нас...

МАЗУН.

Та хто? Ми?

ЛІЯ.

Я не знаю... Може й ви когдa-нибудь плюнете, скажете „жидовка“. Откуда я знаю?

МАЗУН.

Ліє!! Що ви говорите?...

ЛІЯ.

Ахъ, не вѣрю я, не вѣрю!... Боюсь... Я
даже васъ боюсь...

МАЗУН.

Ну, Ліє, це ж малодушіє... Ви самі потім
червонітимете за свої слова...

ЛІЯ.

Нікогда!... Пустъ червоніють ті, хто заставля
мене говорить ці слова... Пустъ червоніють ті,
що тягали мене по улиці... хто дитину... об тумбу...
Об тумбу!!... *(Ридає, впавши головою на стіл.*
Ольга хутко підходить. Мазун ростеряно туп-
четься).

МАЗУН.

Ліє!... Ліє!... Ну, що ти будеш робить?...

ОЛЬГА.

Одійдіть... Нехай... *(Кричить).* Одійдіть!...

МАРТИН *(підходить).*

Ольго! Вам самім треба заспокоїтись.

ОЛЬГА.

Убірайтесь ви!... Чуєте!!...

МАЗУН.

*(йде до вмивальника, налива з лличика води в шклянку
й підходить до Лії).*

Ліє!... Випейте води... *(Лія крутить головою).*

ОЛЬГА

(йде до свого ліжка).

Не чіпайте її... Нехай... *(Мазун ставить шклянку на стіл і сіда. Дове мовчання. Лія стихає. Потім підводиться, витира очі.*

ЛІЯ.

Ну, ходім... Де ви найшли квартиру?

МАЗУН.

У Горбунових.

ЛІЯ.

Они—православные?

МАЗУН.

Да.

ЛІЯ.

Я не пойду къ нимъ.

МАЗУН.

Через що?...

ЛІЯ.

Я къ не-евреямъ не пойду...

МАЗУН.

Ну, що за дурниці, Ліє... Як не сором?

ЛІЯ.

Не пойду... Довольно объ этомъ...

ОЛЬГА.

Та ти можеш ночувать у мене, Ліє... Грицько буде спать з батьком у батьковій хаті, а ми тут...

ЛІЯ.

Хорошо. *(Сіда знов і спирається головою на руки. Мовчання).*

МАРТИН.

Багато було на масовці?... Мазун!

МАЗУН.

Що?... На масовці?... Де?

МАРТИН.

Я питаю, чи багато було на масовці в Городянах?

МАЗУН.

Багато... Ні, не багато... Чоловіка щось сімдесят, не більше.

МАРТИН.

Чого ж то?

МАЗУН.

Хто його зна... То боялись, а то не знали... Та й далеко від села... Туди брошюрок треба послать... Я дивився їхню... *(Стук в стіну. Мартин виходить в сінні, вертається з Грицьком. Грицько помалу скида пальто, хитається, він п'яний).*

МАРТИН.

Що з вами?...

ГРИЦЬКО.

Що зо мною?... Боротьба стіхій... В людині завжди йде боротьба, навіть коли вона спить... А коли вона вистрибує з рельс, тоді... вже каюк...

ОЛЬГА *(строго і з страхом).*

Грицько! Ти п'яний?!

ГРИЦЬКО.

Да, я п'яний... А може й тверезий... Хто його зна, коли чоловік буває п'яний, чи тоді, коли він тверезий, чи коли п'яний... Це ерунда... Не це важно... А що важно?... А ну-ка: хто покладе руку на серце і скаже: ось це важно!... Хм... Той може сказати, у кого не завівся глист сумніву... Той, да...

ОЛЬГА.

Фу, паскудство!...

МАРТИН.

Та чого ради ви це... напились?

ГРИЦЬКО.

Х-ха! „Чого ради!...“ Ради санкції... Підтвердить свою сутність... І оправдять... Чого дивитесь?... Паскудство, Олю?... А що не паскудство? Дай мені, скажи, що є не паскудство... ство... Правда? Чесність?... Правда єсть тільки там, де є неправда... Вбиваючи за правду неправду, вбиваєш правду... Це не паскудство?...

ОЛЬГА.

Мені гидко на тебе дивитись...

ГРИЦЬКО.

Да?... Я знаю... Я знаю... Я давно знаю...

ОЛЬГА

(схоплюючись, підбігає до його).

Ні, ні, не те... Зараз, зараз гидко... І зараз не гидко... Прости, Грицю...

ГРИЦЬКО.

Ну, ну... Я нічого... Може й справді гидко...

ОЛЬГА.

Сядь Грицю... Може ти спать хочеш?

ГРИЦЬКО *(сідаючи)*.

Да!... Напевне, гидко... *(Тре голову рукою)*.
 Погано... *(Рішуче)*. Ви знаєте, де я зараз був?...
 У простітутки! *(Лія підводить голову, дивиться
 й знов кладе на стіл. Мартин стискує плечима)*.

МАЗУН.

Ви—дурень, Грицько!

ОЛЬГА.

І ти... і ти...

ГРИЦЬКО

(з жалкою посмішкою).

І не думайте: я вперед був у простітутки,
 а потім уже пив... Значить при полномъ і... як
 його? въ полномъ разсудкѣ, чи як... Це в номе-
 рах... Я в ті номери ходив до шлюбу... Вона—
 модістка... А може швейцар брехав, я не брешу...
 Він казав інтелігентная...

ЛІЯ *(з гнівом)*.

Вы—негодяй!

(Грицько мовчить і дивиться на неї).

ОЛЬГА.

Подлец!

ГРИЦЬКО *(встаючи)*.

Ви... ви не маєте права.. А може й маєте... Да!... Може й маєте... *(Сіда знов. Ольга понуро, згорбившись сидить)*. Може й маєте... Я не знаю, хто негодай, а хто ні... Я нічого не знаю... Мартине, ви ходите до простітуток?

МАРТИН *(твердо й злісно)*.

Да, хожу! І не бачу в цьому ніякого негоддя!

ГРИЦЬКО.

Да?... А я не знаю... У вас є віра, а в мене хаос... безуміє... Бо непевність це—хаос розуму... І ви, Мазун, ходите?

МАЗУН.

Убірайтесь ви к чорту з вашими дурацькими питаннями!

ГРИЦЬКО.

А ходите? *(Мазун мовчить)*. Ну, скажіть... Що тут?... Раз це негоддя, так не обманюйте і скажіть, що ви негодай... От я... Хм!... Я... Ви думаєте, що я справді правдивий... Бо сказав?... Це значить тільки, що я хочу бути правдивим...

А у мене дізгармонія одного „хочу“ і другого. „Хочу“ розуму й „хочу“ почування... Ага!... Хм... Інстинкт... Повинен бути інстинкт правдивості і чистоти... Як інстинктивно не покладеш рук в огонь, так інстинктивно не повинен брехати... А ми... інстинктивно брешемо... Хм... Хто правдивий?... Шопенгауер, пессіміст, котрий після обіду грав на флейту?... Чи Христос?... А для чого Христос пішов на хрест?... Для іскуплення?... Ні-ї... Дізгармонії злякався, брехні!... Бо він чув, що довго не видержить свого розуму і брехатиме... А хто ж правдивий?... Хіба я знаю?... А що я знаю?... А чи треба знать?... Да, паскудство... Пить хочеться... Ну, все одно... Якось треба... „Якось то буде“... От хороша філософія!... (*Мовчить, схиливши голову*). Ти, Олю, не той... Я не образив тебе... Я—вже не муж твій... Не треба обов'язків... Да... Я ще скажу правду... Я таки хочу бути правдивим... Хм... Ми розійдемося... Я прийшов сказати... Ми розійдемося... Ти не маєш сили бути правдивою... Ну, все одно... Може й не треба бути правдивим... Але треба розійтись... Ти живи і я буду жити. (*Кашляє*). А може й не буду... Все одно... Трухлявим не треба жити... Я—трухлявий... Я себе, як шашіль, прогриз на всі боки аналізом і в серці і в розумі у мене порошня і сквозцяки... Значить, і той... і не треба...

(*В сінях раптовий дзвінок. Всі озирються й слухають. Знов дзвінок.*)

МАЗУН

(схоплюючись, пошепки).

Жандари! *(До Ольги)*. У вас є що з нелегальщини?

ОЛЬГА *(хвилюючись)*.

Не знаю... Здається, нема, *(Мартин швидко вийма папери з кишені й перегляда. Дзвінок)*.

ГРИЦЬКО.

Ага!... В тюрму знов?... Ну, все одно...

ОЛЬГА

(вибіла в сніи. Чути її голос).

Хто там? *(Пауза)*. Нѣтъ дома. *(Пауза)*.
Зачѣмъ? Кто ви? *(Вибіла на поріі)*. Жандари!
(Біжить назад. Мартин палить якийсь папірчик і розтира попіл ногою).

МАЗУН

(ходить швидко по хаті).

Ах, свинство!... Ах, свинство!... Втікти нема кудю?

МАРТИН

(спокійно, твердо).

Вони розставили кругом поліцію.

(Входять Ольга, Жандарський офіцер, Жандарський вахмистр, поліцаї, дворники, шпиги).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР

(з увічливим поклоном).

По распоряженію охранныго отдѣленія я принужденъ нанести вам, господа, маленькую неприємность: осмотрѣть вашу квартиру.

ГРИЦЬКО *(голосно).*

Він так говорить, ніби з іменинами нас поздравляє.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР

(ніби не дочувши).

Ужасно неприємная погода. Кондратенко! Осматривай... Вы позволите? *(Жандарський вахмистр почина перетрусувати одержу, заглядати в чемодани, коші і т. и.*

Шни просовується наперед і підходить до етажерки з книжками, які зараз же починає пильно переглядати. На його пильно всі позирають).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Позвольте васъ спросить, вы только эту комнату занимаете?

ОЛЬГА.

Да, только эту.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

По студенчески?... Да, да... конечно... Я сам, знаете, большой противник всякой... мм... всякого излишняго удобства... Но я холостяк... А вы, кажется, состоите въ бракѣ? У меня по крайней мѣрѣ въ приказѣ стоитъ: „у супруговъ Поляченко“... Я просилъ бы... Кто господа Поляченко?

ОЛЬГА.

Я и мой мужъ... (*Показуе на Грицька*).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Мерси, мерси...

ГРИЦЬКО.

У васъ есть приказъ арестовать насъ?

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

О, только вы не беспокойтесь!... Съ васъ только снимутъ нѣкоторыя показанія и сейчасъ же отпустить.

ГРИЦЬКО.

Это мы знаемъ, какъ отпустить. Но вотъ... эти знакомые, они зашли ко мнѣ на нѣсколько минутъ... Они... непричастны... Вы отпустите ихъ... (*Рантомъ різко одвертається*). Фу!... І тут навѣть брехня... (*Сіда на ліжку*).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

А это... Видите ли... *(Вийма папер)*. Извольте посмотрѣть, въ распоряженіи охраннаго отдѣленія сказано... вотъ... мм... „арестовать всѣхъ находящихся въ квартирѣ“... Но я думаю, что сейчасъ же выпустятъ...

МАРТИН *(різко)*.

Отлично. Можете арестовывать. Но предварительно скажите: кто этотъ... этотъ индивидъ? *(Показуючи на шпига)*. Ви—жандармскіе чины, это полиція, это дворники, а этотъ?...

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР *(замнявшись)*.

А это... это такъ... человѣчекъ при мнѣ...

МАРТИН *(посміхнувшись)*.

Да, это дѣйствительно только человѣчекъ... *(Лія стоить, спершись рукою на спинку ліжка, й хмуро дивиться в землю. Мазун ходить по хаті. Оляа сіда на ліжко й спирає голову на руки, обхопивши її долонями)*.

ШПИГ

(подаючи № „Искры“).

Ваше высокородіе!...

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Что это?... А!... „Искорка“! Только одинъ номер?

ШПИГ.

Одинъ. Въ книжкѣ.

ОЛЬГА

(підводячи голову й дивлячись. Здивовано).

„Искра“?... Откуда?...

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Въ книжкѣ у васъ... Навѣрно читали и забыли. Маленькая неосторожность... Подайте мнѣ книги. *(Бере стілець і сідає за стіл боком до Ольги. Шпиг подає купу книжок).*

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР

(передивляючись книжки).

Ну, эту... мм... можно... *(Читає заголовок).*
 „Эволюція общихъ идей“... Хм... Эту нельзя.
(Одклада на бік). Эту придется у васъ конфисковать...

МАРТИН *(зневажливо).*

Да это же легальная книга... Посмотрите, тамъ есть „дозволено цензурою“...

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР

(добродушно сміється).

Хе-хе-хе!... Да, да... Это остроумная выдумка, но, знаете, мы уже знакомы...

МАРТИН.

Никакой выдумки нѣтъ... Самая легальная книга... При томъ невинная вполнѣ.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР (лукаво).

А заглавіе?...

МАРТИН.

Что же заглавіе? Обыкновенное.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР.

Для васъ, да. Но не... для закона... „Эволюція“... Хм... „Революція, эволюція“ это вещи, которыя... хе-хе-хе... мы ищемъ... Да. Что подѣлаешь? Ищите и обрящете... Какъ это сказано?.. Да, да... Книжечку придется взять у васъ...

ШПИГ

(розгорта якийсь пакуночок. Зараз же подає жандарському офіцерові).

Ваше высокородіе!

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР.

Что?... А!... (Беручи пакунок і роздивляючись). О!... Хм... Это уже безъ „дозволено цензурою“... Прокламаціи... Пересчитайте... (Шпиг рахує).

Ольга знов підводить голову, дивиться на прокламації, потім на Мартина і кладе голову на руки).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Да... (*Обтрусює рукав*). Погода отвратительная... Это напоминаетъ мнѣ одинъ случай. Знаете, въ жизни каждаго человѣка бываетъ много непріятностей...

ГРИЦЬКО.

А особенно у жандармовъ!

МАРТИН.

Ну, пожалуйста, поскорѣе оканчивайте... вашъ обыскъ. Философія здѣсь не при чемъ.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Вы, господа, волнуетесь. А могу васъ увѣрить, что рѣшительно нечего волноваться...

МАРТИН.

Никто не волнуется.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР

(до вахмистра).

Что? Осмотрѣлъ? Ничего?

ЖАНДАРСЬКИЙ ВАХМИСТР.

Такъ точно. Ничего.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР

(переглядаючи книжки).

Осмотри кровати... Господа, извините... (Грицько й Ольга встають. Жандарський вахмистр трусить). „Історія фі-ло-софії“. Ну, філософія намъ не нужна... „Сборникъ“... Такъ... Мм... Шевченко... „Твори заборо-не-ні в Росії“. А!... Это интересная книга... Читалъ, читалъ когда-то... Хорошо, каналія, писалъ... Я самъ малороссъ... Очень симпатично писалъ... Но... „заборонені в Росії“. Есть у него тамъ... Какъ его?... „Пастирі“ что-ли? Какъ Давидъ или Моисей... чужую жену... Не помню хорошо, но очень симпатично описано... Я самъ родомъ изъ одной съ нимъ губерніи, Полтавской... Мм... „Происхождение...“ Ну, это... Это также... Больше книгъ нѣтъ?

ШПИГ.

Пятьдесятъ три прокламації. (Подає прокламації й ще купу книжок. Жандарський офіцер роздивляється, бурмочучи заголовки й одкладаючи на бік. Шпиг шукає ще на етажерці, потім підходить до стін і оглядає їх, часом стукаючи. Зніма фотографічні картки й кладе їх перед жандарським офіцером).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР

(одклада картки до конфіскованих книжок).

А... это сюда.

ОЛЬГА (*злісно*).

Почему же сюда? Вы не имѣете права забирать. Это, наконецъ, паскудство! Какой то грязный шпіонъ отвратительными своими лапами трогаетъ все... и еще забирать. Нахальство!

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Вы не волнуйтесь... Кондратенко! Подай господамъ воды!

ОЛЬГА.

Убирайтесь вы вонъ съ вашей водой! Вы не имѣете права забирать карточекъ!

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Ахъ, Боже мой! Да вамъ онѣ возвратятся. Это только одна форма... Ихъ пересмотрятъ и больше ничего...

(*Шпиг одсовує шухляду в столі й витяга купу листів. Кладе перед жандарським офіцером*).

ОЛЬГА (*кидается до шпига*).

Пошелъ вонъ, негодяй! Это мои письма.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР (*ласкаво*).

Мы ихъ только пересмотримъ, только пересмотримъ. Не беспокойтесь... Если они ничего не содержатъ, вы ихъ получите назадъ.

ОЛЬГА.

Какое имѣть право всякій негодай трогать мои письма?! Піпюнь!...

МАРТИН.

Ольго!... Нехай роблять своє діло... Чим скоріше, тим краще. Це нічого не допоможе...

ЖАНДАРСЬКИЙ ВАХМИСТР.

Въ кроватяхъ ничего нѣтъ, ваше благородіе!
(*Ольга і Грицько знов сідають на ліжка*).

МАЗУН (*роздратовано*).

Жандармскій офицеръ! Нельзя ли скорѣе?

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР (*мляко*).

Нельзя, господа, нельзя... Не могу же я, право... Нужно относиться къ обязанностямъ честно... Ничего больше нѣтъ?

ШПИГ.

Ничего. (*Озирається й шукає очима*).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР.

Вотъ и хорошо... Сейчасъ напишемъ протокольчикъ и кончено... (*Вийма з портфеля папер, підсовує чорнильницю й починає писати. Довга пауза*).

ОЛЬГА

(раптом рішуче зрива голову з рук).

Да! Так найкраще!

(Жандарський офіцер злякано повертається до неї й хапається за револьвер, інші хутко озираться, поліцаї турбуються).

ОЛЬГА.

Что съ вами? Ха-ха-ха!... *(Нервово, істерично регоче. Жандарський офіцер сконфужено сідає знов і похмурюється. Всі посміхаються. Лія здивовано озираться й пильно дивиться на Ольгу).*

ЛІЯ.

Ольга, заспокойся!...

ОЛЬГА.

Ха, ха, ха, ха, ха!...

ЛІЯ.

Буде... Ну, буде... Годі... Мазун, дайте води... Скоріше!

(Мазун кидається в куток, але поліцаї не пускають).

МАЗУН.

Та пустіть!... Ідіоти, води! *(Поліцаї мовчки чекаючи подивляються на жандарського офіцера).*

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Кондратенко! Подай води, болванъ!

(Кондратенко кидається по хаті).

ОЛЬГА.

Ха, ха!... Не треба... (Без сміху, злісно кричить). К чорту! Не треба мені води!

МАРТИН (підходить до Ольги).

Ольго!... (Постоявши, одходить. Жандарський офіцер пише).

МАЗУН (підходить до Лії).

Значить... Всьому кінець, Ліє?

ЛІЯ (хмуро).

Не знаю... Да... Можесть быть... Не знаю.

МАЗУН.

Ліє!... Це ж... Може не скоро побачимось...
Останнє слово?

ЛІЯ.

Я вам напишу... Зараз не можу... Не знаю...
Я напишу...

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Ваши фамиліи, господа? (До Мартина). По-
звольте вашу фамилію?

МАРТИН.

Мартин Заболотний.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР

(*пише. До Мазуна*).

А ваша?

МАЗУН.

Константинъ Винявскій.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Минярскій?

МАЗУН.

Ви-няв-скій!

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Мерси, мерси... (*Пише. До Лії*). А вашу
позвольте?

ЛІЯ.

Лія Бляйфельдъ.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Еврейка?

ЛІЯ.

Да.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

А вы всѣ остальные, господа, русскіе?

МАРТИН.

Нѣтъ!

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР.

Нѣтъ? Тоже еврей?

МАРТИН.

Нѣтъ. Мы—украинцы.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР.

А!... Малороссы, значить... Ну, русскіе, малороссы, это все одно...

МАРТИН.

Совсѣмъ не все одно. Впрочемъ, записывайте, какъ вамъ угодно.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР.

Нѣтъ, я запишу... украинцы... Это даже... Вы, значить, изъ украинской партіи?

МАРТИН

(зневажливо посміхаючись).

Вы очень наивны, господинъ офицеръ.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР *(пише).*

Какъ вамъ угодно... *(Довга пауза).*

МАРТИН

(рішуче підходить до Ольги, глибоко зітхає, мов задихаючись і жмуру, глухо каже:)

Ольго!... Про... стіть.

ОЛЬГА

(Підводить голову. Злякано).

Ахъ, не треба, не треба...

МАРТИН.

Простіть...

ОЛЬГА.

(Кричить. Жандарський офіцер озирається).

Не треба!... Я сама... теж... *(Мартин одходить).*

МАЗУН

(підходить знов близько до Лії й шепоче щось. Шпиг треться коло їх).

А тебѣ, скотина, чого нужно?

ШПИГ *(нахально).*

А ты не ругайсь!

ОЛЬГА

(схоплюючись, до шпига, кричить).

Н-негодяй проклятий!...

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР (мяко).

Господа!... Господа!... Для чого волноваться?... Максимъ, отойдите отсюда! (*Шпи одходить. Олма знов сідає, жандарський офіцер пише. Грицько весь час сидить зігнувшись, не рухаючись*).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Ну-сь, господа... Извольте подписать.

(*Мартин мовчки підходить, бере протокол і читає. Також мовчки бере перо й підписує. За ним злісно підходить Мазун і теж підписується*).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР (до Грицька).

Господинъ Поляченко!... Потрудитесь подписать.

ГРИЦЬКО

(*встаючи, трохи хитається*).

Да... Подписать?... Дескать—читалъ съ удовольствіємъ?... И собственною рукою начертать?... Можно...

(*Жандарський офіцер хмуриється. Грицько бере перо й підписується. За ним підходить рвучкою, злісною ходою Олма, за нею мляво Лія*).

ГРИЦЬКО.

Такъ... И лѣтопись окончена моя... Значить, „собирайсь въ дорогу, надѣвай мундиръ“?... Офицеръ! Прикажете вашимъ жандармамъ собрать и сложить наши вещи. Одѣяла, подушки, бѣлье...

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Зачѣмъ, господа? Васъ завтра освободятъ...

ГРИЦЬКО.

Очень вамъ благодарны... Но тѣмъ не менѣе, пока придетъ это жандармское завтра, подушки намъ не помѣшаютъ. (*Ольга вийма з комода білизну й складає на стілець*).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Кондратенко! Сложи одѣяла и подушки... А вы, Максимъ, сложите эти книжки, письма, карточки и все и несите... Заверните въ газету. Можно вашей газеткой попользоваться? Вотъ газетка... Осторожно заворачивайте... Кондратенко!... Вмѣстѣ все... Возьми съ той кровати и съ этой и все вмѣстѣ... И бѣлье туда... Вмѣстѣ, вмѣстѣ, болванъ! Удивительная нерасторопность... Ты, братъ, не сапоги чистишь, это служба... Ну, господа... Попрошу васъ...

ОЛЬГА

(раптом подбіла до Грицька, хапа його за руку й цілюючи ридає. Всі здивовані. Грицько ростеряно підводить її до ліжка).

ГРИЦЬКО.

Олю!... Олюсю!... Що ти?... Це нічого... Насъ хутко випустять...

ОЛЬГА.

Я... не того... Ти... не знаєш... Я—мерзавка... Грицю... Я... Ти прости мене... Я...

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Успокойтесь... Вас завтра освободятъ... Я увѣренъ, даю вамъ слово.

ОЛЬГА.

Убирайтесь вы къ чорту!... Наплювать мені на ваш арест! (*Рішуче схоплюється*). Ну, так... Годі... Потім я все тобі... Ну, ведите нас!

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Вотъ и великолѣпно... Господа!... Попрошу одѣться.

(*Всі одягаються*).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Городовые!... Идти по обѣимъ сторонамъ... Въ случаѣ покушенія бѣжать или... тому подобнаго... дѣйствовать оружіемъ... Кондратенко! Извозчики есть?

ЖАНДАРСЬКИЙ ВАХМИСТР.

Такъ точно...

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Ну, господа!... Пожалуйста... Конечно, неприятно, но что подѣлаешь?... Городовые! Возьмите вещи арестованныхъ!... На извозчиковъ... Кондратенко, впередъ!

МАРТИН

(*голосно, дріжачим голосом*).

Ну, товариші!... Прощайте!... Може що тамъ було... Прощайте!... Ще побачимось.

МАЗУН.

Прощайте! (*Всі поспішаючись починають стискувати одне одному руки*).

ЛІЯ

(раптом обніма Мазуна, цілує й одривається).

На-віки, Костя! Прощай! (Іде хутко вперед до дверей. Мазун рушає за нею).

МАЗУН.

Ліє!...

ЛІЯ.

Ні, ні... Я напишу!... Не треба... Так краще!...

ОЛЬГА

(обніма й цілує Грицька).

Ти прощаєш?... Прощаєш?...

ГРИЦЬКО (зворушено).

Ну, що там... Ходім... Нехай... Мартине! Прощайте...

МАРТИН (до Ольги).

Ще раз—простіть.

ОЛЬГА (стискує йому руку).

Я потім... Нема... Я сама... Ну, все одно... Прощайте!

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

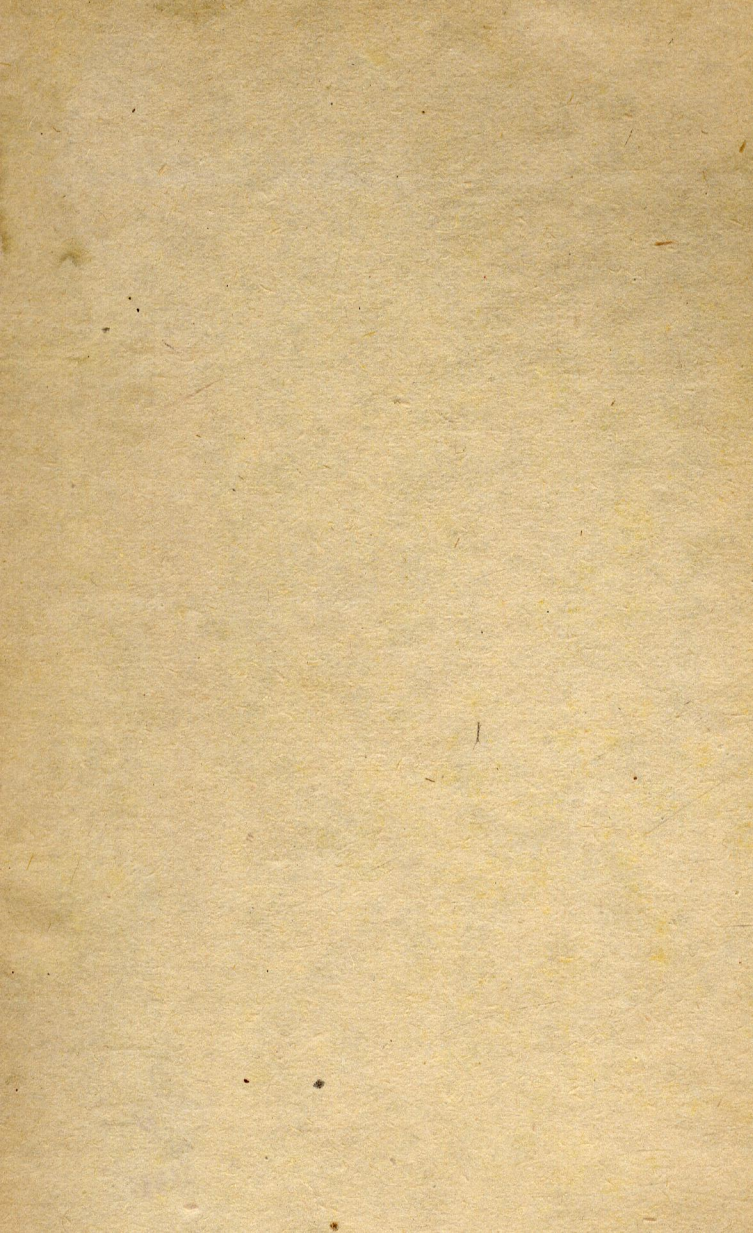
Ну, господа!... Кондратенко! Виходи!... Городовые! Держись по сторонамъ!... Кудя? Рыжій съ усами, кудя?... Стороны держись, баллванъ!... Оружіє держи на готовѣ!...

(Виходять. Жандарський офіцер кричить ще щось).

ЗАВІСА.

Зелений Клинь.
4. VI. 1906.

РА 667 у
(1986)
5 рр 588 кон

БІБЛІОТЕКА
УКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.

II

~~23192~~ / 19

23192

19.